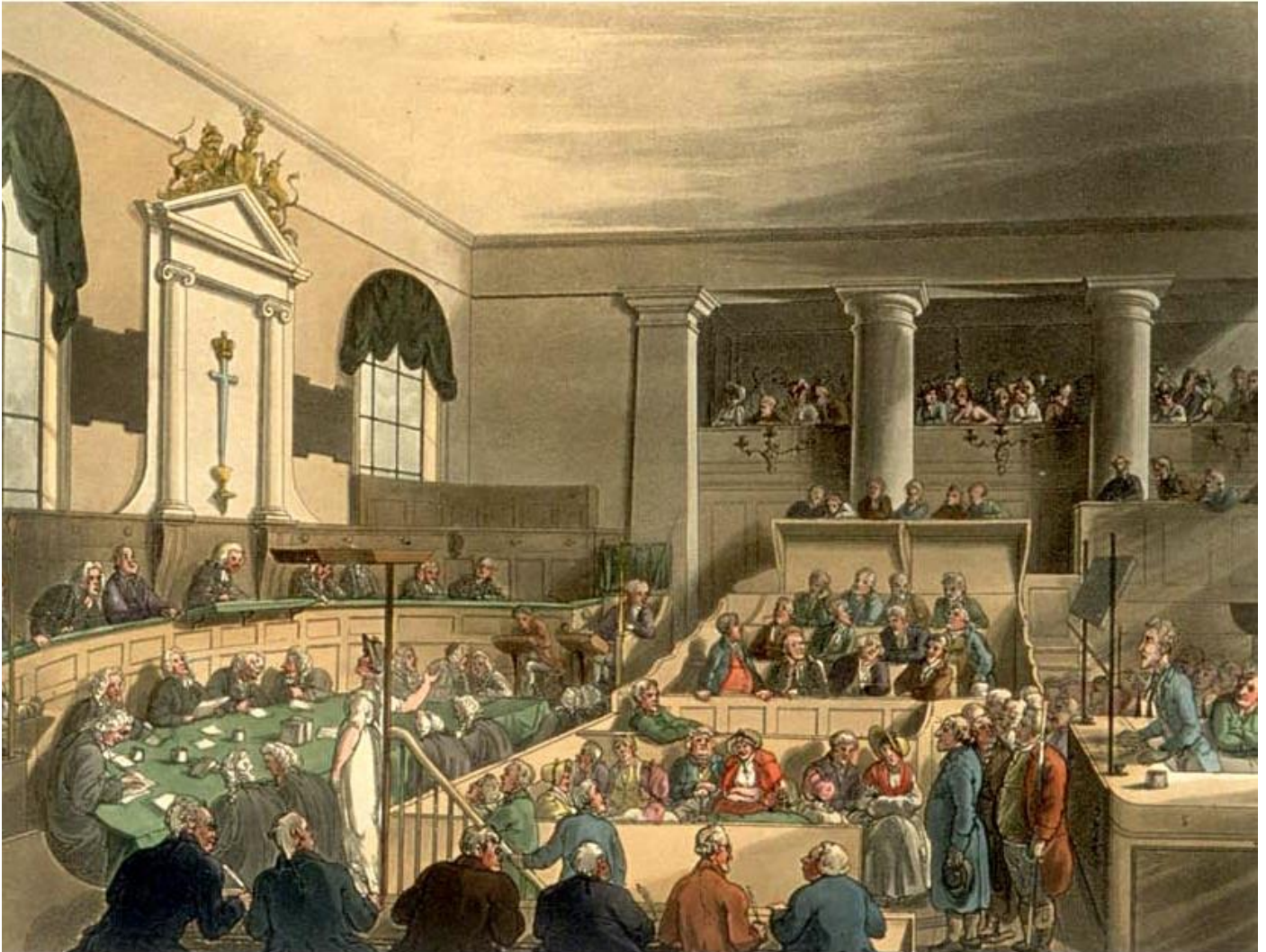

Lag och rättssystem genom svensk historia

Sammanställt av Hans Andersson.

(Dokument under arbete, så det kommer att förändras under tiden) rev: pa23 2017-04-18)

Domstol i London

Innehållsförteckning

- [Inledning](#)
- [Domstolarna](#)
 - [Grafisk teckning av giltighetstider för domstolar och lagar](#)
 - [Jurisdiktion](#)
- [Allmänna domstolar](#)
 - [Björkörätten](#)
 - [Borgarrätt](#)
 - [Nedre Borgarrätt](#)
 - [Övre Borgarrätt](#)
 - [Borgarrätter vid enskilda slott](#)

- [Kungens Borgarrätt](#)
- [Byting](#)
- [Förvaltningsrätt](#)
- [Gutnatinget](#)
- [Gårdsrätt](#)
 - [Hals och handrätt](#)
- [Hovrätt](#)
- [Häradsrätt](#)
 - [Häradsrätt 1600](#)
 - [Häradsrätt 1700-1800](#)
 - [Häradsrätt 1900](#)
- [Högsta Domstolen](#)
- [Högsta förvaltningsrätten](#)
- [Kammarrätt](#)
- [Kämnärsrätt](#)
- [Lagmansrätt](#)
- [Lagting](#)
- [Landsting](#)
- [lagrettan](#)
- [Rättarting](#)
- [Rådhusrätt](#)
- [Rådstuvurätt](#)
- [Samting](#)
- [Tingsrätter i Sverige](#)
 - [Tingsrättsreformen](#)

- [Uppdrag och roller i rättssystemet](#)

- [Domare i svenska domstolar](#)

- [De allmänna Domstolsslagen](#)
- [Lagfarna domare och nämndemän](#)
 - [Ordinarie domare](#)
 - [Icke ordinarie domare](#)
 - [Domarbanan](#)
 - [Notarie](#)
- [Specialdomstolarna](#)
 - [Mark och miljödomstolen](#)
 - [Arbetsdomstolen](#)
 - [Försvarsunderrättelsedomstolen](#)
 - [Marknadsdomstolen](#)
 - [Patentbesvärsrätten](#)
- [Lagfaren domare](#)
 - [Rådman](#)
 - [Assessorer](#)
 - [Fiskaltjänsten](#)
- [Uttrycket Lagfaren domare](#)
 - [Häradshövding](#)
- [Lekmannadomare](#)
 - [Kämnär](#)
 - [Nämndeman](#)
 - [12 man](#)
 - [6 man](#)
 - [edgärdsmän](#)

- [konungsnämnd](#)
- [Lagstiftningar](#)
 - [Landskapslagarna](#)
 - [Alnsö stadgar](#)
 - [Björköarätten](#)
 - [Edöreslagar](#)
 - [Den allmänna domstolslagen](#)
 - [Gutelagen](#)
 - [Rimkrönikan](#)
 - [Tälge stadga](#)
 - [Tälgestadga 1300](#)
 - [Tälgestadga 1400](#)
 - [De första landslagarna och Edsöresbalken](#)
 - [Närkeslagen](#)
 - [Skånelagen](#)
 - [Stadslagen](#)
 - [Svenska Slavlagen](#)
 - [Sörmlandslagen](#)
 - [Tiohäradslagen](#)
 - [Västgötalagen](#)
 - [Västgötalagen IV](#)
 - [Äldre Västgötalagen](#)
 - [Östgötalagen](#)
 - [Östgötalagen 1895 med förklaringar](#)
 - [Kristoffers landslag](#)
 - [Åborätten](#)
- [Historik](#)
 - [500 talet](#)
 - [6-900 talet](#)
 - [1000-talet](#)
 - [1400-talet](#)
 - [1500-talet](#)
 - [1600-talet](#)
 - [1700-talet](#)
 - [1800-talet](#)
 - [1900-talet](#)
 - [2000-talet](#)
- [Lokalhistoria](#)
 - [Tingsplatser för Selabo Härad](#)
 - [Selabo](#)
 - [Mariefred](#)
 - [Livgedinge domsaga](#)
 - [Nyköpings Domsaga](#)
- [referenser](#)

Inledning

Domstolarna

Domstolarna utgör stommen i det svenska rättsväsendet. De är oberoende och självständiga i förhållande till riksdag, regering och andra myndigheter. Med respekt för varje individ och genom ett objektivet och opartiskt synsätt strävar domstolarna efter att uppnå målet för det svenska rättsväsendet - den enskildes rättstrygghet och rättssäkerhet.

I Sverige har vi tre typer av domstolar:

- de allmänna domstolarna som består av
 - [tingsrätt](#),
 - [hovrätt](#)
 - [Högsta domstolen](#),
- de allmänna förvaltningsdomstolarna, bestående av:
 - förvaltningsrätt,
 - kammarrätt
 - Högsta förvaltningsdomstolen,
- [specialdomstolarna](#) som avgör tvister inom olika specialområden, till exempel:
 - [Arbetsdomstolen](#)
 - [Försvarsunderrättsdomstolen](#).

Utöver dessa finns:

- Hyres- och arrendenämnderna avgör tvister mellan t ex hyresgäster och hyresvärd respektive arrendatorer och jordägare.
- Rättshjälpsmyndigheten tar hand om ärenden enligt rättshjälpslagen som inte avgörs i någon domstol.

Domstolarna är självständiga

Sveriges Domstolar har rättssäkerheten som sitt viktigaste övergripande mål. Det vi jobbar mot varje dag är att alla mål och ärenden ska handläggas på ett rättssäkert och effektivt sätt.

I vår svenska grundlag ges domstolarna en självständig ställning. Varken riksdagen, regeringen eller någon annan myndighet får bestämma hur en domstol ska döma i ett enskilt fall.

Vad styr verksamheten vid domstolen?

Verksamheten vid domstolarna styrs av riksdagen genom lagstiftning.

Ansvar för beredningen av frågor för Sveriges Domstolar ligger hos Justitiedepartementet, som också är det departement som har huvudansvaret för våra grundlagar och övrig lagstiftning inom, statsrätten och den allmänna förvaltningsrätten, processrätten och civilrätten, samt straffrätten.

Till Justitiedepartementets ansvarsområden hör även frågor som rör polisen, kriminalvården, åklagarväsendet, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten och frågor som rör demokrati.

Läs mer på [Justitiedepartementets webbplats](#) (länken öppnas i nytt fönster).

Regeringen skriver varje år ett [regleringsbrev](#) som innehåller övergripande regler och riktlinjer om hur Domstolsverket, domstolarna och nämnderna ska arbeta. [Se 2017 års regleringsbrev](#).

Jurisdiktion

Från Wikipedia

Jurisdiktion (av latin: *iurisdi'ctio*, rättskipning) eller **rättsbefogenhet**; att utöva rättskipning och att döma. Jurisdiktionen är begränsad till ett geografiskt område eller till vissa personer eller ett visst sakområde.

Territoriell jurisdiktion

Den geografiska åtskillnaden bygger på tanken att en viss domstol eller ibland annan myndighet skall eller kan utöva sin domsrätt över brott, som skett inom ett särskilt geografiskt område. Som exempel kan nämnas 2 kap 1 § i den svenska brottsbalken (BrB) som lyder: *För brott som begåtts här i riket dömes efter svensk lag och vid svensk domstol. Detsamma gäller, om det är ovisst var brott förövats men skäl finnes antaga att det är begånget inom riket.*

Här är uppenbarligen domsrätten inskränkt till brott begångna inom landets territorium. Historiska exempel på territoriell jurisdiktion är landslagar och landskapslagar.

Korporativ jurisdiktion

Jurisdiktionen kan också anknyta till att domstol kan ha domsrätt över viss eller vissa personer, typiskt sett domstolslandets egna medborgare, eller personer som tjänstgör i landets krigsmakt. Historiskt sett har universiteten haft en sådan jurisdiktion, där dess medlemmar (korporation) endast kunde dömas i universitetets egna domstol, liksom soldater vilka för infanteriets vidkommande endast kunde dömas i regementskrigsrätten.

Jurisdiktion efter brottstyp

Jurisdiktionen kan även anknyta till vissa typer av brott. Typiskt här är Internationella brottmålsdomstolens (ICC:s) jurisdiktion över grova brott som krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten och folkmord enligt artikel 5 i Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen. De stater som undertecknat fördraget, för närvarande 108 stater, har samtidigt givit upp sin ensamrätt att åtala sitt lands medborgare vid landets domstolar. En person kan på detta sätt åtalas både vid lokal domstol och vid ICC. Den tvisten har lösts så att ICC beslutar vilken domstol som har jurisdiktion. Endast om en stat inte har förmåga att själv utreda och lagföra brott kan ICC ingripa. Den huvudsakliga avsikten med domstolen är att få slut på straffriheten som hittills i stor utsträckning förekommit genom att sporra länderna att själva utreda och lagföra brott.

I Sierra Leone har tvisten lösts så att Specialdomstolen för Sierra Leone ska ha företräde framför Sierra Leones nationella domstolar. I varje skede av förfarandet får specialdomstolen formellt anmoda en nationell domstol att överta lagföringen i enlighet med dess stadga och bevis- och förfaranderegler. Ingen får lagföras vid en nationell domstol i Sierra Leone för gärningar för vilka han eller hon redan har lagförts av specialdomstolen.

Specialdomstolar i Sverige har sådan jurisdiktion, så till exempel Migrationsdomstolen, Arbetsdomstolen och Tryckfrihetsdomstol.

Religiös och kyrklig jurisdiktion

Ordbruket används även inom kyrkorätt, där det innebär biskopens respektive abbotens myndighet att förvalta det stift respektive det kloster han blivit anförtrödd. I denna bemärkelse hävdar romersk-katolsk teologi för påvens del universell jurisdiktion över den kristna kyrkan.

[Allmänna domstolar](#)

Uppdrag och roller i rättssystemet

Domare i Sveriges domstolar

En **domare** är i Sverige någon som svarar för uppgiften att döma vid en domstol.

Vissa grundläggande bestämmelser om domare finns i regeringsformen. Där framgår bland annat att i Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare Regeringsrätten) får endast den tjänstgöra såsom ledamot som är eller har varit *ordinarie domare* i domstolen. Det finns vidare ett krav på att det ska finnas ordinarie domare i lägre instanser. I sådana domstolar är det emellertid tillåtet för andra att tjänstgöra som domare, exempelvis som nämndeman eller som ett led i domarutbildningen. I fråga om domstol som har inrättats för handläggning av en viss bestämd grupp eller vissa bestämda grupper av mål är det vidare möjligt för riksdagen att i lag göra undantag från kravet att det ska finnas ordinarie domare.

Den som har utnämnts till ordinarie domare får skiljas från tjänsten endast

- om han eller hon genom brott eller grovt eller upprepat åsidosättande av tjänsteåliggande har visat sig uppenbarligen olämplig att inneha tjänsten, eller
- om han eller hon har uppnått gällande pensionsålder eller annars enligt lag är skyldig att avgå med pension.

Endast den som är svensk medborgare får inneha eller utöva domartjänst.

De allmänna domstolsslagen

Vid de allmänna domstolsslagen (de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna) tjänstgör domare med en rad olika titlar, som bland annat är kopplade till anställningsformen och chefsstrukturen.

Lagfarna domare och nämndemän

Eftersom även nämndemän deltar i den dömande verksamheten, och därmed är domare, används i lagtexter begreppet lagfaren domare om de juridiskt utbildade domarna. Lagfarna domare är anställda vid en domstol.

De lagfarna domarna kan vara ordinarie eller icke ordinarie domare.

Ordinarie domare

I tingsrätt och förvaltningsrätt finns en lagman, som är domstolens chef, och som regel en eller flera rådmän. I hovrätt och kammarrätt finns en president, som är domstolschef, hovrätts- och kammarrättslagmän, som är avdelningschefer, samt hovrätts- och kammarrättsråd. I de högsta domstolarna – Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen – har domarna titeln justitieråd.

Icke ordinarie domare

De icke ordinarie domarna är fiskaler (domare under utbildning) eller assessorer och tjänstgör i de lägre instanserna. Det är vidare vanligt att tjänstlediga assessorer arbetar som föredragande (justitiesekreterare) vid Högsta domstolen eller Högsta förvaltningsdomstolen.

Domarbanan

Den vanligaste vägen till en fast domartjänst går genom domarutbildningen. Efter notarietjänstgöring under två år vid en tingsrätt eller en förvaltningsrätt ansöker den som vill genomgå hela utbildningen om en tjänst som fiskal hos en överrätt (hovrätt eller kammarrätt). Fiskalstjänsten pågår under minst fyra år. En fiskal tjänstgör minst två år som domare vid förvaltningsrätt eller tingsrätt och ett år som adjungerad ledamot (tillförordnad assessor) i hovrätt eller kammarrätt. Efter slutligt godkännande erhålls titeln assessor. Hov- och kammarrättsassessorer arbetar ofta utanför domstolarna, till exempel som sekreterare i offentliga

utredningar eller rättssakkunniga i Regeringskansliet, för att skaffa sig erfarenheter. Därefter ansöker man om en fast tjänst som rådman eller hov- eller kammarrättsråd.

Något krav att en ordinarie domare ska ha genomgått domarutbildningen finns emellertid inte. Det går alltså att meritera sig för en ordinarie domartjänst exempelvis genom att arbeta som advokat eller åklagare.

Specialdomstolarna

Mark- och miljödomstol

En mark- och miljödomstol tillhör organisatoriskt en allmän domstol. I mark- och miljödomstolarna och Mark- och miljööverdomstolen finns det lagfarna domare och *tekniska råd*. I mark- och miljödomstolen dömer också *särskilda ledamöter*.

Ett tekniskt råd ska ha teknisk eller naturvetenskaplig utbildning och erfarenhet av sådana sakfrågor som domstolen prövar. En särskild ledamot ska ha erfarenhet av sådana sakfrågor som faller inom Naturvårdsverkets, Havs- och vattenmyndighetens, Boverkets eller Lantmäteriets verksamhetsområde eller av industriell, kommunal eller areell verksamhet.

Arbetsdomstolen

Arbetsdomstolen består av högst fyra ordförande, högst fyra vice ordförande samt sjutton andra ledamöter. Ordförande är ordinarie domare. Övriga ledamöter och ersättare förordnas av regeringen för tre år.

Ordförande, vice ordförande och tre andra ledamöter utses bland personer som inte kan anses företräda arbetsgivar- eller arbetstagarintressen. Ordförande och vice ordförande ska vara lagkunniga och ha domarerfarenhet. De tre andra ledamöterna ska ha särskild insikt i förhållandena på arbetsmarknaden. De övriga ledamöterna utses efter förslag av organisationerna på arbetsmarknaden.

Försvarsunderrättsedomstolen

Försvarsunderrättsedomstolen består av en ordförande, en eller högst två vice ordförande samt minst två och högst sex särskilda ledamöter. Ordföranden är ordinarie domare. Vice ordförande och särskilda ledamöter förordnas av regeringen för fyra år.

Ordföranden och vice ordförandena ska vara lagfarna och ha erfarenhet av tjänstgöring som domare. Övriga ledamöter ska ha särskild kunskap om förhållanden av betydelse för domstolens verksamhet.

Marknadsdomstolen

Marknadsdomstolen består av en ordförande, en vice ordförande samt fem särskilda ledamöter. Ordföranden, vice ordföranden och en av de särskilda ledamöterna ska vara jurister och ha erfarenhet som domare. De andra särskilda ledamöterna ska vara ekonomiska experter. Ledamot och ersättare utses för viss tid. Ordföranden i Marknadsdomstolen är administrativ chef för domstolen.

Patentbesvärsrätten

I Patentbesvärsrätten finns *patentträttsråd*. De ska vara tekniskt kunniga eller lagfarna. Ett av råden är domstolens ordförande.

Lagfaren domare

Lagfaren domare, i Sverige en juristdomare. En lagfaren domare ska vara svensk [medborgare](#) och ha avlagt för behörighet till domarämbete föreskrivna kunskapsprov.^[1] Lagfarna domare tjänstgör framför allt i de allmänna domstolarna (tingsrätter, hovrätter och Högsta domstolen) och de allmänna förvaltningsdomstolarna (förvaltningsrätter, kammarrätter och Högsta förvaltningsdomstolen) men även i specialdomstolar. Med uttrycket lagfaren domare avses dels ordinarie domare, såsom rådmän, chefsrådmän, lagmän, hovrättsråd och justitieråd, dels andra yrkeskategorier som även utför domarsysslor, såsom assessorer, fiskaler, beredningsjurister och behöriga notarier.

Uttrycket "lagfaren"

Uttrycket "lagfaren" definieras i *förordningen (2007:386) om kunskapsprov för behörighet som domare, m.m.* Såsom kunskapsprov för behörighet att utöva domartjänst gäller juristexamen enligt bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100) eller motsvarande äldre examen (juris kandidatexamen eller juristexamen). Det som i lag eller annan författning sägs om lagfaren eller lagkunnig avser den som har avlagt sådan examen. Med svensk juristexamen jämföras, under vissa förutsättningar, fullbordad juristutbildning som till övervägande del har ägt rum i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Assessorer

Assessor är i Sverige en färdigutbildad domare som ännu inte har ordinarie tjänst.

Termen kommer från latin för bisittare och var ursprungligen en gammal ämbetsmannatitel. Titeln har också använts för ledamot av kollegialt organiserade myndigheter, vanligen domstolar. I juristkarriären vid hovrätter och kammarrätter är idag assessor karriärsteget efter fiskal. S.k. assessorskompetens efterfrågas allmänt vid anställning som "kvalificerad jurist" såväl hos staten som hos andra arbetsgivare.

Till assessor utnämns man efter att tjänstgjort i minst fyra år som fiskal i hovrätt eller kammarrätt. Hovrätts- eller kammarrättsassessor tjänstgör vanligen utanför domstolen för att meritera sig ytterligare. Det kan röra sig om utredningsuppdrag inom statligt verk eller som rättssakkunnig i Regeringskansliet. Därefter kan assessorn söka en fast anställning som ordinarie domare vid tingsrätt, förvaltningsrätt, hov- eller kammarrätt^[2]

I Danmark är en **politiassessor** en åklagare, motsvarande en svensk kammaråklagare

Häradshövding

Häradshövding var i Sveriges rättsväsen titeln på ordförande i en häradsrätt i ett härad på landsbygden, motsvarande borgmästarens roll i rådhusrätten i en stad. När dessa vid kommunreformen 1971 ersattes med tingsrätter, fick ordförande i stället titeln lagman. Häradshövdingens domkrets kallades för domsaga.^[3]

Ursprung

Befattningen häradshövding (fornsvenska: *hærapshöfþingi*) har funnits minst sedan medeltiden. Redan i början av 1200-talet finns i latinskspråkiga brev en befattning kallad *prolocutor*, närmast motsvarande det fornsvenska *förskälaman*. Under 1500-talet förekom beteckningen *birkefogde* för häradshövding.^[4]

I Magnus Erikssons landslag (MEL) från omkring 1352 återfinns de första riksgiltiga bestämmelserna.

Tillsättning av ny häradshövding gick till så att lagmannen kallade till ett extraordinarie häradsting. På det fick sedan häradets bönder till uppgift att utse en tolvmannanämnd (jämför tolvman). Tillsammans med lagmannen utsåg nämnden tre kandidater, av vilka sedan kungen skulle välja en. För att vara valbar måste kandidaten vara bosatt inom det aktuella häradet.

Den vanligaste uppgiften för en häradshövding åtminstone fram till 1700-talet var att ombesörja den juridiska delen av fastighetstransaktioner. Dessa skulle enligt MEL:s Jordabalk stadfästas på häradstinget av en nämnd bestående av tolv fastar. Häradshövdingen utfärdade det fastebrev som styrkte att transaktionen gått lagligt till och närmast motsvaras av vår tids lagfartsbevis. Den tidigaste uppgiften om en häradshövding i MEL:s mening är från den 18 november 1352, då häradshövdingen i Vedbo härad, Tiohäradslagsaga, Riddaren Jon Knutsson (Lejonörn), utfärdade ett fastebrev.

Häradshövdingens övriga uppgifter reglerades i MEL:s tingsmålabalk. Det ålåg häradshövdingen att hålla häradsting på bestämda tider, tre gånger om året: vinterting, sommarting och höstting på häradets ordinarie tingsplats (tingstad el tingsted i äldre språk). Häradshövdingens uppgift på tinget var begränsad till att uttala dom, det vill säga att meddela vad lagen stadgade i målet samt att utfärda och sigillera dombrev. Målen avgjordes av en häradsnämnd, eventuellt efter hörande av vittnen och edgärdsmän. Häradshövdingen skulle också utfärda kungörelse om eventuella extraordinarie häradsting. Att kalla häradshövdingen för *domare* är direkt olämpligt, eftersom detta begrepp i äldre tid oftast åsyftar häradsnämndens ordförande.

Förändrad tillsättning

Med nya tidens inträde och adelns stärkta privilegier, som innefattade företrädesrätt till befattning som häradshövding, försvann invånarnas förslagsrätt och uppgiften blev mer en typ av förläning från kungen eller riksföreståndaren till dem han ville belöna och befattningen blev i praktiken ett slags prebende för [riksråd](#) eller andra högre statstjänstemän. Innehavarna hade då vikarier, så kallade lagläsare eller lagförare. Lagkommissionen 1643 föreslog förgäves att uppliva den allmänna landslagens stadganden om tillsättning, men genom Karl XI:s domstolsreform 1680 föreskrevs, att häradshövdingetjänsterna inte skulle få förenas med andra befattningar och att häradshövdingen skulle bo inom sitt häradshövdingedöme. Genom 1723 års reglering av adliga privilegier upphörde adelns företrädesrätt till dessa tjänster.

Ämbetet beskrivs 1910 på följande sätt:

...då numera (efter 1870) äfven bekännare af främmande kristen, troslära, äfvensom af den mosaiska, kunna till dessa ämbeten utnämnas, så har K. M:t att vid tillsättandet endast taga hänsyn till skicklighet och förtjänst. Häradshövdingeämbete sökes antingen i vederbörande hofrätt eller omedelbart hos K. M:t. Hofrätten uppför af dem, som sökt därstädes, tre på förslag.

Häradshövdingeämbetet avskaffades 1971, då häradsrätter och rådhusrätter ersattes med tingsrätter med lagmän som chefsdomare. De häradshövdingar (liksom borgmästare i städerna) som då var i tjänst erhöll tjänster som lagmän, men kunde hos justitiedepartementet anhålla om rätten att behålla sin äldre titel. Många av dem utnyttjade denna rätt.

Vice häradshövding var en titel som hovrätten tilldelade yngre examinerad jurist efter det att denne i tillräcklig omfattning på nöjaktigt sätt vikarierat för en häradshövding som domhavande i en domsaga. Titeln upphörde att utdelas i Sverige 1894. Den förekommer alltså i Finland, där den skrivs i ett ord "vicehäradshövding".

Rådman

Rådman är titeln för en ordinarie domare i en underrätt (tingsrätt eller förvaltningsrätt) i Sveriges domstolsväsen.

Historik

Titeln rådmän eller rådsherre^[1] var ursprungligen sedan medeltiden knuten till medlemmarna av en stads magistrat, som var stadens administration och styrelse och bestod av borgmästare och rådmän. De kallades även rådsförvant.^[2]

Ur denna magistrat utvecklades rådhusrätten som också bestod av borgmästare och rådmän. De senare kunde väljas av stadens borgare, medan borgmästarna utnämndes av Kungl. Maj:t bland tre av stadens borgare föreslagna personer (enligt 1809 års regeringsform § 31). — Enligt 1809 års regeringsform § 31 utsågs dock rådmännen i Stockholm på samma sätt som borgmästare i övriga landet. Där utsåg Kungl. Maj:t alltså alla magistratens ledamöter på så sätt att en rådmän eller borgmästare utsågs av Kungl. Maj:t bland tre av stadens borgerskap föreslagna personer.

Rådhusrätten var för övrigt fram till [1849](#) andra rättsinstans inom stadens "rågång" (6 kapitlet 1 § Rättegångsbalken i 1734 års lag), medan kämnärsrätten utgjorde första instans inom samma område.

Lekmannadomare

1. Kämnär

Ämbetsman som till en början hade till uppgift att uppbära och redovisa stadens inkomster. Senare skulle kämnärer handha vissa göromål inom en stads rättsskipning och förvaltning. De var bl.a. ledamot av kämnärsrätten 1619–1868. Kämnärerna utsågs bland stadens näringsidkare.

Nämndeman

En **nämndeman** är en lekmannadomare i svensk och finsk rätt.

I Sverige förekommer nämndemän i tingsrätt, hovrätt, förvaltningsrätt, kammarrätt och fastighetsdomstol. Nämndemän medverkar inte i Högsta Domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen och inte heller i vissa specialdomstolar som Marknads- och Arbetsdomstolen. I de allmänna domstolarna deltar nämndemän vid avgörande av brottmål och tvistemål och i förvaltningsdomstolarna i en rad olika måltyper, till exempel socialförsäkringsmål och mål om olika former av tvångsvård. I tingsrätt och förvaltningsrätt är nämndemännen i majoritet, medan i hovrätt och kammarrätt är de lagfarna domarna i majoritet.

Nämndemän i tingsrätt utses av kommunfullmäktige och nämndemän i hovrätt, förvaltningsrätt och kammarrätt utses av landstingsfullmäktige, i samtliga fall för en period på fyra år (med undantaget ett år för 2015 för att under året utreda nämndemannasystemet). Sedan 2015 ska fullmäktige välja nämndemän året efter allmänna val, dessförinnan skedde detta samma år som de allmänna valen. Rekryteringen av nämndemän sker genom de politiska partier som är representerade i fullmäktige, varför de flesta nämndemän är medlemmar i ett parti. Nämndemannauppdraget är dock opolitiskt - att ta politiska hänsyn när man dömer strider mot lagen och domareden - varför några hinder för att utse icke-medlemmar inte finns. Tvärtom uttalade både regeringen och riksdagen under 2006 att det är viktigt att rekryteringen breddas utanför de politiska partierna.

Historia

Alltsedan medeltiden medverkade nämndemän på olika sätt i den dömande verksamheten i häradsrätterna på landsbygden i Sverige. Ursprungligen hade också rådmännen i städernas rådhusrätter en roll

som starkt påminner om nämndemännens på landsbygden; de var lekmän och kom först senare att bli ämbetsmän. I Bergslagen kallades de bisittare vid bergstingen eller bergsnämndemän, och var åldermän. Vid häradsrätterna kallades de ofta tolvmän. Ursprungligen var nämnden inte en fast beståndsdel av domstolen, utan ett bevisningsmedel, som i vissa fall användes istället för det annars vanliga (ed och edgärdsmän). Nämnden avgjorde vad som var sant i målet, men dömde inte. Den hade således ungefär samma uppgift som juryn i anglosaxisk rätt. Bisittarna i nämnden var i allmänhet tolv till antalet. De valdes för varje enskilt mål av parterna själva eller av domaren med parternas samtycke. Bevisning genom nämnd undanträngde småningom alltmer de äldre bevisningssätten; i de yngre landskapslagarna och ännu mer i landslagarna blev "nämndemålen" allt flera. Nämnd användes inte bara vid häradstingen, utan också vid lagmansting, biskopsting och konungsting (i sistnämnda fallet kallades den konungsnämnd).

Det är inte helt klarlagt hur nämnden utvecklade sig från att vara ett bevisningsmedel till att bli en beståndsdel av domstolen. Mot slutet av medeltiden tillsattes nämnden i allmänhet för hela tingen, inte för varje mål, men dess uppgift var fortfarande densamma. Men enligt 1600-talets praxis deltog nämnden med domaren i rättskipningen i hela dess utsträckning, således även i bedömandet av rättsfrågan. I rättegångsbalken i 1734 års lag var kompetens uttryckligen erkänd: nämnden sågs som en del av själva domstolen.

I den nuvarande svenska rättegångsbalken från 1942 (i kraft från 1948) infördes nämnd också i städernas rådhusrätter, samtidigt som antalet nämndemän minskades till nio. Vid tingsrättsreformen 1971 behölls systemet med nämndemän, men nämnden minskades till fem ledamöter. Från 1983 är antalet ledamöter i nämnden i tingsrätt tre. 1971 infördes nämndemän också i läns- och skatterätterna och 1977 i hovrätterna och kammarrätterna.

Beslutskompetens

Nämndemännen är helt jämlika med de lagfarna domarna - alla har varsin individuell röst och alla deltar i samtliga beslut som rätten ska fatta. Nämndemän har även rätt att bifoga reservation med motivering till domen. Detta skiljer nämndemän från de jurymedlemmar som finns i många andra länder, som till en början ofta endast medverkar i brottmål, och då vanligen bara tar ställning i skuldfrågan, medan det är domaren som fastställer påföljden. Dock får juryn i några länder också fastställa straffet. I Sverige förekommer jury enbart i tryckfrihetsmål.

En undersökning publicerad 2012 sägs visa att nämndemän har liten inverkan på de domar som avkunnas i de svenska domstolarna.

Arvodering

En nämndeman får ett grundarvode för varje sammanträdesdag. Om en nämndeman får löneavdrag eller annan inkomstförlust betalas ersättning för inkomstförlusten som uppkommer på grund av uppdraget. Arvodet grundar rätt till sjukpenning och allmän pension. En nämndeman har rätt till ledighet från anställning i den utsträckning som behövs för att han eller hon ska kunna utföra sitt uppdrag.^[4]

Kvalifikation

Nämndeman får inte vara underårig eller satt under förvaltare enligt 11 kap 7 § föräldrabalken.^[5] Har nämndeman ändå trots att han har förvaltare deltagit i rättegång måste rättegången tas om ifall part invänder mot hans deltagande.^[6] Samma gäller om nämndeman varit jävig, vilket uppmärksammats i flera rättegångar under 2012 som till exempel Mangsrättegången och Södertäljenätverket.

Tolvman

De tolv nämndemännen ("tolvmännen") i Västra härad, Småland, stående bakom häradshövdingen och länsmännen.

En **tolvman** (äldre stavning tålfman) var en nämndeman vid häradsrätten.

Tolvmännen utsågs bland socknens allmoge, och ända fram till 1871 stadgades att tolvmännen skulle vara bönder. Den främste bland de tolv, som haft sitt uppdrag under längst tid, benämndes "äldste".

Tolvmännen valdes på sockenstämman i respektive socken, varje socken hade ofta ett bestämt antal av posterna på sin lott. Nämndemännen satt vanligen på livstid, på 1800-talet bestämdes mandatperioden till sex år, med möjlighet att avgå efter två.

Äldsten var fram till 1866, då ständsriksdagen avskaffades, i allmänhet den som valdes till riksdagsman, om en sådan skickades från häradet.

Genom 1948 års rättegångsbalk sänktes antalet nämndemän till nio.

Sexman

Sexman var en av sex förtroendemän i en socken som hade att se till att fattade beslut på sockenstämman verkställdes, ansvara för underhåll av kyrkobyggnader och prästgård,^[1] samt att hjälpa kyrkoherden att övervaka kyrkotukten i socknen.^[2]

Genom 1862 års kommunalreform avskaffades systemet med sexmän, och de flesta av deras arbetsuppgifter övergick till fjärdingsmännen.

Notarie

Notarie är en tjänstebenämning för olika rättsvårdande tjänstemän.

Sverige

Titeln notarie används idag i Sverige i första hand för de oftast yngre jurister som fullgör så kallad notarietjänstgöring. Notarietjänstgöringen också kallad att **sitta ting** fullgörs vid underrätt, det vill säga tingsrätt eller förvaltningsrätt, där notarierna bland annat handlägger mål, är protokollförare vid förhandlingar samt har rätt att efter så kallade "ettårsförordnande" sitta som ordförande vid mål av "enklare beskaffenhet" som till exempel körkortsingripanden, biståndsmål, snatteri, ringa narkotikabrott och hastighetsöverträdelser. En behörig notarie har därutöver rätt att döma och fatta beslut i konkurser, äktenskapsskillnad, godmanskap med mera.

I vissa fall fullgörs en del av tjänstgöringen vid statlig förvaltningsmyndighet (så kallad pakettjänst), såsom Åklagarmyndigheten, Kronofogdemyndigheten eller Justitiekanslern.

Efter fullgjord notarietjänstgöring, som normalt varar i två år, kallas det att juristen är "tingsmeriterad" eller "notariemeriterad". Denne är då bland annat behörig att söka som fiskalsaspirant till hovrätt eller kammarrätt för att genomgå domarutbildning. För att bli åklagare eller kronofogde krävs också notariemeritering. Notariemeriterade jurister är eftertraktade även inom andra delar av arbetsmarknaden.

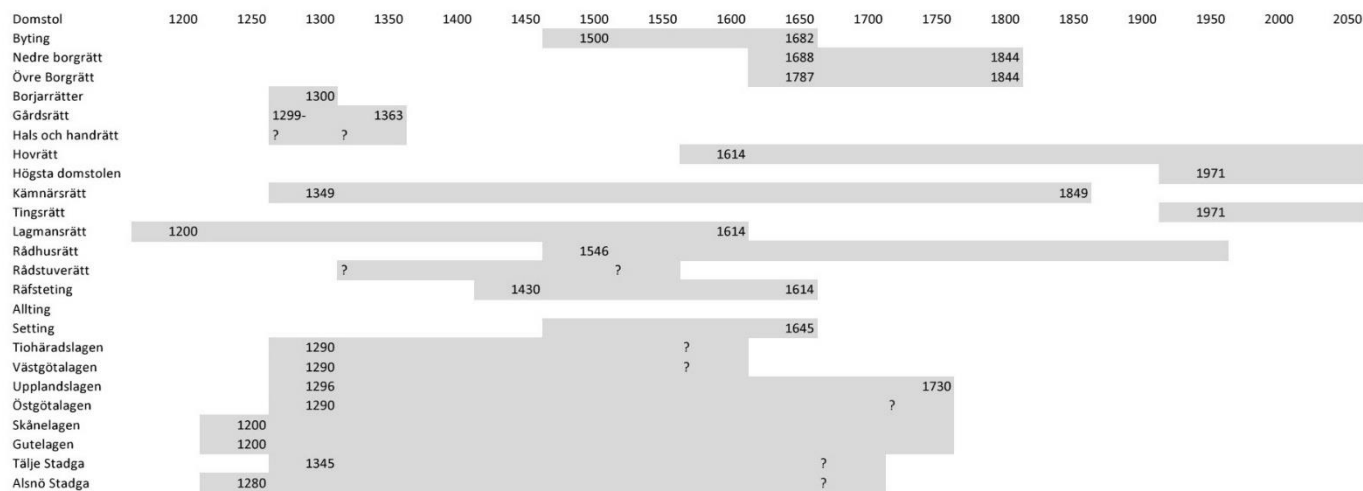
Domstolsverket tillsätter notaries i huvudsak på grundval av betyg från juristprogrammet. För anställning som notarie krävs jur kandexamen eller juristexamen och svenskt medborgarskap. Till varje notarieplats finns vanligtvis ett stort antal sökande vilket innebär att det i huvudsak är studenter med goda betyg från juristutbildningen, ibland kompletterade med sidomeriter, som tillsätts.

Förr i tiden användes i Sverige begreppet stadsnotarie.

Domstolar under tiderna

Grafiskt visat domstolars och lagars giltighet

Ett försök att grafiskt visa under vilka tider domstolar och lagar gällt i Sverige. Tiderna är ungefärliga.

Allting

var politiska församlingar för lagstiftning, rättskipning och förvaltning i det forntida, vikingatida och medeltida Norden. Ordet "allting":s första stavelse "all" betyder "hel", som här avser hela områdets ting. Alla fria män i hela det geografiska området hade rätt att delta.

Typiska svenska allting var landstingen (landskapsting), men det enda som uttryckligen kallades för allting var det gotländska [Gutnalinget](#) i Roma. Jämtarnas ting i Jämtland kallades för Jamtamot ("jämtarnas möte") och låg på Frösön i Storsjön. Från medeltiden kom rättskipningen att skötas av separata ting, som i Norge kallades lagting och i Sverige lagmansting.

Islands parlament kallas än idag för Alltinget, medan parlamenten i Danmark och Norge, samt på Färöarna och Åland kallas Folketinget och Stortinget, respektive Färöarnas lagting och Ålands lagting.

Byting

Byting i Skånes, Hallands och Blekinge städer motsvarade kämnärsrätt. Från 1682 ersattes bytinget av kämnärsrätt i och med att svensk lag och rättegångsordning skulle gälla. I Malmö stadsarkiv har bytingets domböcker bevarats från 1577. Fördelningen av mål mellan byting och rådhusrätt är oklar, men i praktiken tycks rådhusrätten ha handlagt civila mål och bytinget brottmål, förseelser mot skråförfattningar, försäljningar, arvsärenden m fl. Några städernas bytingböcker finns i landsarkivet i Lund.

Enligt 1734 års lag (rättegångsbalken kap. 1) är rådhusrätt första instans i stad som inte har kämnärsrätt. Enligt kap. 6 ska rådstuvrätt hållas måndag, onsdag och lördag varje vecka, och oftare om det behövs. Där dömde man även i växel- och sjörättsmål, i tvister om flyttning i och ur hus oberoende av de tvistandes bostadsort, boskillnader mellan äkta makar, avveckling av gäldenärs skulder, inteckning, uppbud, lagfart, bördsrätt och grannars rätt, arv, förmynderskap och testamenten, om inte särskild Förmyndarkammare inrättats.

Borgarrätt

Borgrätter i Sverige

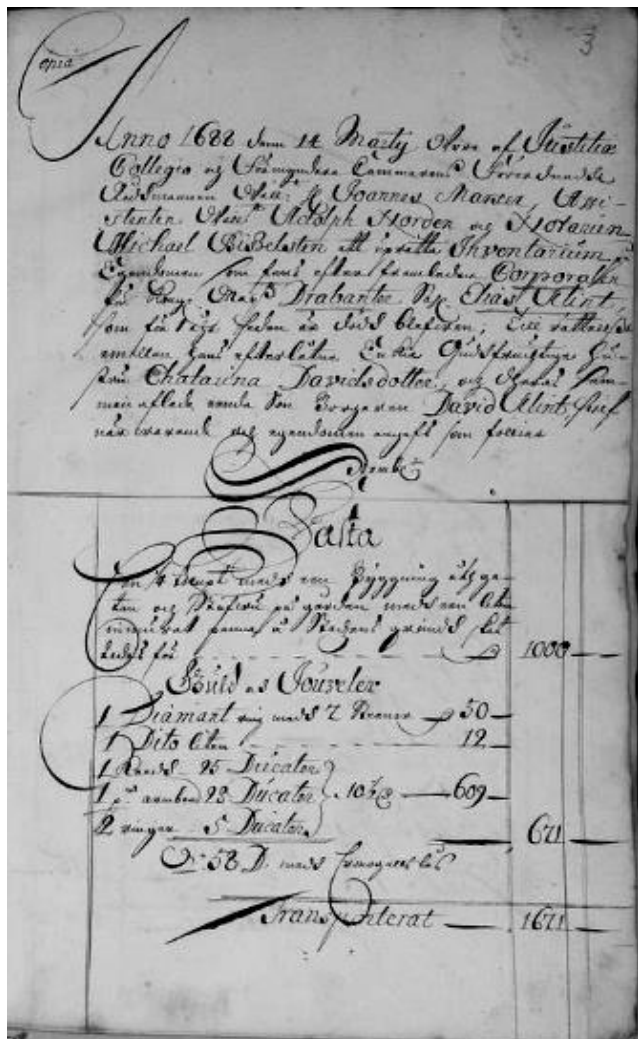
Borgrätter vid enskilda slott

Borgrätter hörde vanligen till såväl enskilda som kungliga slott. Då den adliga jurisdiktionen upphävdes fanns på 1600-talet Bergkvara borgrätt i Småland, Torpa borgrätt i Västergötland, Ängsö hals- och handrätt i Västmanland och Visingsborgs hals- och handrätt i Småland. I dessa borgrätter dömdes efter såväl landslagen som gårdsrätt och dom fälldes till och med i livssaker. Borgrätterna tillkom sannolikt under medeltiden genom danskt inflytande. Karl XI, som strävade efter att skapa likformighet inom rättskipningen, avskaffade dessa borgrätter år 1692.

De enskilda borgrätterna dömde antingen efter Landslagen eller efter särskild gårdsrätt.

Konungens borgrätt

Med syfte att avgöra mål i vilka konungens hovfolk eller tjänare var parter, hade redan under Gustav Vasas tid anordnats en annan form av borgrätter, borgstämmer, eller, under Erik XIV, höga nämnd, i vilka domstolen hade en för ändamålet på särskild sammansättning. I Gustaf Vasas gårdsrätt från 1544 beslutas i §29 att borgstämma skulle hållas varannan eller var tredje vecka med hovfolket. Borgstämman skulle hållas

av hovmarsken, fodermarsken, ryttmästaren, stallmästaren och andra befallningsmän på slottet.

Under tidig Vasatid förändrades borgrättens karaktär och sammansättning, och ur den avknoppades Hovrätten som en överrätt för landsrätt och stadsrätt. Borgrätten bestod därefter av riksråd och assessorer, som avgjorde och rannsakade i Kunglig Majestäts namn.

Med 1687 års hovartiklar bestämdes att borgätterna skulle vara i två instanser, en nedre och en övre borgrätt. Själva domstolen följde monarken, vare sig denne befann sig på Stockholms slott eller [Uppsala slott](#), men borgrättens fängelser var belägna i anslutning till Stockholms slott.

Nedre Borgrätt

- 1688 – 1844

Nedre borgrätten tog sig an alla kriminal- och civilmål, som inte gick direkt till övre borgrätten. Under nedre borgrätten lydde, såväl i tvistemål som i brottmål, vid hovet anställda ofrälse tjänstemän och tjänare liksom ytterligare ett antal personer anställda vid kungliga inrättningar, som ämbetsmän vid Kungliga Teatern och personal vid Konstakademien.

Övre Borgrätten

Med 1687 års hovartiklar bestämdes att borgätterna skulle vara i två instanser, en nedre och en övre borgrätt. Själva domstolen följde monarken, vare sig denne befann sig på Stockholms slott eller Uppsala slott, men borgrättens fängelser var belägna i anslutning till Stockholms slott.

Hovartiklarna meddelade att den nedre borgrätten skulle förordnas av överstemarskalken varje månad.

En kammarherre skulle vara preses, och därtill skulle ingå två hovjunkare och två andra skickliga vid hovet. Dessa förordnanden varade en månad, och borgrätten skulle under förordnandet träffas minst två gånger i veckan för att rannsaka och döma. Nedre borgrätten tog sig an alla kriminal- och civilmål, som inte gick direkt till övre borgrätten. Under nedre borgrätten lydde, såväl i tvistemål som i brottmål, vid hovet anställda ofrälse tjänstemän och tjänare liksom ytterligare ett antal personer anställda vid kungliga inrättningar, som ämbetsmän vid Kungliga Teatern och personal vid Konstakademien.

Övre borgrätten skulle behandla alla mål som rörde adliga personers ära samt kriminalsaker som angick liv och lem. Den fungerade också som överrätt till nedre borgrätten. Övre borgrätten presiderades av överstemarskalken, eller i dess frånvaro en hovmarskalk eller äldste kammarherren, samt assessorer som också var hovbetjänare. Övre borgrätten skulle, enligt Hovartiklarna, omedelbart ta sig an mål som låg i deras jurisdiktion.

Vid borgrätterna dömdes samtliga misstänkta brott mot hovartiklarna och allmänna lagar. Borgrätterna skötte även hovfolkets bouppteckningar, arvskiften, samt förvaltade vissa fonder. I rättegångar kunde borgrätterna döma en skyldig till bland annat dödsstraff, förlust av rang, tjänst och inkomst, landsförvisning, fängelse på vatten och bröd och kroppsbestraffning. Smedjegården användes både som fängelse, och som förvar av dem som skulle avrättas. Innan branden användes kärntornet vid Tre Kronor som fängelse.

Både nedre och övre borgrätten avskaffades år 1844, och de mål som tidigare handlagts av dem upptogs därefter av de allmänna domstolarna. Övre borgrättens fonder handhas sedan dess upphävande av en särskild förvaltning under riksmarskalkens ordförandeskap.

Borgararéttir

Kommer

Björkörätten

En av Landskapslagarna från slutet av 1200 talet.

Bjärköarätten

Bjärköarätten anses av Schlyter vara författad i slutet av 1200-talet eller i början av 1300-talet. Den finns bevarad i en enda fullständig handskrift. Dessutom finns ett fragment.

Bjärköarätten enligt [Holm B 58](#)

Läs Texten är inskriven efter Schlyters utgåva (SSGL 6) av Lars-Olof Delsing vid institutionen för nordiska språk i Lund.

1.

Hær byriæs biærköæ rætter. Hwilkin sum arf æller ærfwir vil sæliæ. biu i næstu frændum fyrst falt. a rim byæ ingum. vilæ e swa fore æt goz giuæ. sum af a rum biu z. a köpin e. wiliæ er eig. sæli ee hwar han bæst ma. kan ok vara at hans frændær hindræ ei erræ köp innæn nat ok iamlangæ. hauin si an æncti wal ok ængæ röst ylikt köp at hindræ. vtan eer hættin vi ær sinum rim markum. §.1. Hwilkin ærf æller ærft goz vil vt til pant sætyæ. biu e fyrst næstu frændum en e inRikis æru. vilæ er hanum eig læ pæningæ vp a æt goz. sæti a vt ee hwar han ma. Gitær han æt goz eig ater löst. vm æn dagh e fore lægiæ. a skal han sum lænt hauær. æptir go ræ mannæ mætor um ok forskiælum hanum ater giua. allt et arffit var bætræ en lanit.

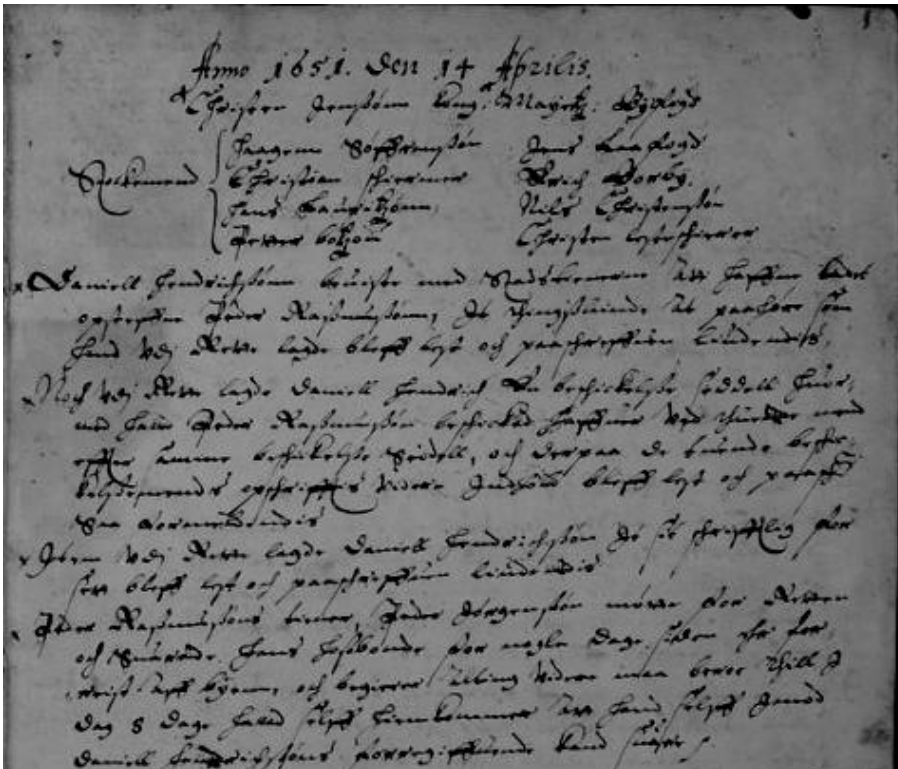
Ena Boq paa Sines Forsandte
 ex paa Melulund. Beting siden anno
 1577. Kendt & Dømt Entel 1583.
 Kend 25 November

1577 $\frac{2}{6}$ - 25/11 1583

[illegible]

Simbri/Hastings Dyve
+gingtogh, Begynst
Anno 1633.
Den 21 februarij: 5

- Ystad 1651-1674 överfört till Göta hovrätt 1674.

Gårdsrätt

Norges äldsta Gårdsrätt är känd under namnet Kung Hakons Borgararétt och härrör från Håkon Magnussons tid (1299–1319).

Gårdsrätt är den svenska benämningen på den jurisdiktion som den europeiska adeln utövade över sina underhavanden och de rättsnormer som då skulle följas.

I England fanns det två former av gårdsrätt, i den ena **court baron** (*curia baronis*)(*la court de seigneur*) utövade godsherren (*lord of the manor*) den jurisdiktion som han hade efter feodalrätten, i den andra **court**

leet den jurisdiktion i brottmål som han eventuellt hade fått delegerad från konungen. Vid *court leet* dömdes med jury, dombok skulle föras och det gick att vädja mot domen i högre rätt (kunglig domstol). Så länge livegenskapen bestod var juryn endast sammansatt av fria män, då livegna inte kunde avlägga ed. De regleringar av bylivet som i Sverige gjordes genom bystämmor kom i England att göras av *court baron*. *Court leet* styrdes av de regler som fanns inom common law, medan *court baron* av den sedvanerätt som fanns vid varje enskilt gods (*manor*).

Med tiden sammansmälte *court leet* och *court baron*. Formellt behöll *court leet* sin brottmålsjurisdiktion till 1977. Det finns fortfarande *court leet* på vissa håll i England. De har nu till uppgift att reglera gemensamma angelägenheter, till exempel att förvalta allmänningar. Särskilt viktig är *court leet* för Laxton i Nottinghamshire, den enda byn i England där åkermarken fortfarande är tegskiftad.

Under tidigmodern tid fanns det i Frankrike tre nivåer av gårdsrätt (*justice seigneuriale*) som en godsägare kunde utöva, beroende på de privilegier han innehade.

Haute justice, där gårdsrätten hade full jurisdiktion i alla brottmål och tvistemål. Dödsstraff kunde utdömas, men fick inte verkställas förrän de godkännts av de kungliga domstolarna (parlamenten).

Moyenne justice, där gårdsrätten hade brottmålsjurisdiktion över våldsbrott och stölder. Dödsstraff kunde utdömas, men fick inte verkställas förrän de godkännts av de kungliga domstolarna (parlamenten). I praktiken spelade dessa gårdsrätter framförallt en viktig roll i civilmål rörande fast egendom och minderårigas rätt och förmyndarskap.

Basse justice, där gårdsrätten avgjorde mål som rörde avrad, dagsverken och andra avgifter till godsägaren samt övertagande av [åborätt](#) för godsets [landbor](#). Den kunde också rannsaka mindre brottmål och utdöma böter av mindre storlek.

Hade en godsägare undervasaller, utövades *moyenne justice* och *basse justice* av dessa.

Gårdsrätterna möttes en gång om året, vid ett ting som kallades *plaid général* eller *assises*. Som ämbetsmän vid gårdsrätterna utnämnde godsherren adliga underlydande. Genom en kunglig förordning 1670 reserverades vissa mål för de kungliga domstolarna. Denna förordning stadgade också att de kungliga fogdarna kunde utreda brottmål som föll under gårdsrätternas jurisdiktion, om dessa inte agerade inom 24 timmar. På grund av detta så reducerades ofta i praktiken de mål som kom att behandlas enligt gårdsrätten till sådana som gällde bygrannar, åkermarker och vägar.

Det samtida omdömet om gårdsrätterna är varierande; några pekade på deras girighet och inkompetens, andra på deras närhet och snabbhet. 1788 års reformlagstiftning tvingade godsägaren att förse gårdsrätterna med juridiskt kompetenta domare och tillät alltid besvär till kunglig domstol. Efter den franska revolutionen avskaffades gårdsrätten på sommaren 1789.

Åborätt, juridisk term, rätten att på viss tid eller livstid inneha annans jord såsom landbo eller under ärftlig besittning. Den som hade sådan rätt kallades *åbo*.

Under *stadgad åborätt* eller *ärftlig besittningsrätt* innehades dels vissa hemman och lägenheter som tillhörde kronan eller allmänna inrättningar, dels och undantagsvis fastigheter i enskild ägo, särskilt en del under bruk skatteköpta hemman.

Stadgad åborätt är en ålderdomlig form av *ständig besittningsrätt* till hemman och fastigheter av krononatur med rötter i 1500-talet. Åborätten är ärftlig enligt regler av fideikommisskaraktär.

Liksom enskilda upplät kronan jord åt landbo (landbonde) mot städja och avrad. Landbon var berättigad att stanna kvar på egendomen under den bestämda legotiden, förutsatt att han årligen erlade avraden och höll hemmanet vid makt. Vid legotidens utgång berodde det på frivillig överenskommelse om landboförhållandet skulle fortfa. Om åboskyldigheterna fullgjordes fick i allmänhet en son kvarbli vid egendomen efter sin far, om den inte behövdes för något allmänt ändamål, men någon bestämd försäkran fanns inte.

Åborätten kunde även förverkas, om åbon dömdes för vissa brott.

Omvandling av åborätt till äganderätt

Genom lagen (1999:292) om avveckling av stadgad åborätt och landgille, så har numera de som innehaft fastighet under *stadgad åborätt* fått överta denna med full äganderätt.

Skandinavien

Gårdsrätt var i Skandinavien en samling rättsnormer, som ursprungligen gällde på kungliga slott och senare även på adelns borgar och gårdar. Dessa innehöll huvudsakligen disciplinära bestämmelser, men även fastställda straff för olika brott. Dessa straff var hårdare än i den allmänt gällande rätten. Denna typ av rättssamlingar finns såväl för Sverige som för Danmark och Norge.

Sveriges äldsta gårdsrätt hänförs till Magnus Erikssons regering (1319-63) och Danmarks till Erik av Pommern (1396-1439). Den äldsta norska rättskällan av detta slag är känd under namnet "Konung Hakons Borgararétt" och härrör antagligen från Håkon Magnussons tid (1299-1319). Vad gäller dessa rättskällors ursprung och inbördes förhållande, har de sannolikt från början varit privata samlingar och att till grund för dessa legat en gammal svensk samling. De fick sedermera officiell stadfästelse av en och annan kung; Erik av Pommern bekräftade gårdsrätten både för Sverige och för Danmark i början av 1400-talet.

I Sverige var denna juridiska ordning ovanlig. Det förekom dock att enskilda personer som tillhörde riksrådet kunde ha särskilda gårdsrätter på sina huvudgårdar. Detta gällde åtminstone tre medeltida sätesgård; Torpa i Kinds härad i Västergötland, Bergkvara i Kinnevalds härad i Småland och Ängsö i Yttertjurbo härad i Västmanland. Dessa gods hade egna borgrätter som inte bara omfattade tjänstefolket vid sätesgårdarna utan även de landbor som bodde i omgivningen.^[1]

Om man bortser från de gamla hirdlagarna, kan gårdsrätterna betraktas som de äldsta källorna för nordisk militärlagstiftning. Under 1500-talet gjordes en tydlig åtskillnad mellan krigslagstiftningen och gårdsrätterna, men de senare fick i stället en ny betydelse som rättskällor för adelns husdisciplinära myndighet på slott och gårdar. Redan i den förut nämnda Eriks av Pommern gårdsrätt sägs, att den skulle få tillämpas av biskopar, riddare och svenner, som tillhörde rådet, såväl som av konungens hovmän och ämbetsmännen. Och den gårdsrätt, som Fredrik II 1562 utfärdade för Danmark och Norge, fick även adeln tillämpa på sina borgar, varigenom den erhöll makt att tämligen

godtyckligt förfara mot sina underlydande, en makt, som den danska adeln behöll ända till senaste delen av 1700-talet.

Även i Sverige utfärdades under 1500- och 1600-talen flera kungliga gårdsrätter, från Gustav Vasas gårdsrätt 1544 till och med Karl X Gustavs hovartiklar 1655, som gällde konungarnas hovtjänare och hertigarna, vilka vid sina slott och gårdar tillämpade gårdsrätter som de själva utfärdat. Den svenska adeln eftersträvade dock förgäves förmånen att få tillämpa de kungliga gårdsrätterna vid sina gods. Först vid slutet av Karl XI:s förmyndarstyrelse lyckades adeln, 1671, genomdriva en särskild *gårdsrätt eller husdisciplin*, enligt vilken adeln kunde straffa sitt tjänstefolk med böter, kroppsstraff och fängelse vid vatten och bröd. Denna gårdsrätt upphävdes dock redan 1675, eftersom de ofrälse stånden motsatte sig densamma.

Den jurisdiktion som grevarna tidigare kunnat utöva inom sina grevskap, försvann då dessa förläningar genom reduktionen indrogs. I slutet av sin regering (1692) upphävde Karl XI även den särskilda domsrätt, i form av hals- och handrätt samt borgrätt, som genom särskilda privilegier tillerkänts innehavarna av vissa gods. I de adliga privilegierna av 1719 fick adelsmannen rätt att låta näpsa sina bönder och tjänare för små förbrytelser, uppstudsigheter och försummelse, samtidigt som en gårdsrätt och husdisciplin utlovades. Denna kom dock aldrig till stånd, och bestämmelsen om detta ströks i 1723 års privilegier även om adelns rätt att näpsa sina bönder och tjänare behölls.

Hals och Handrätt

Hals- och handrätt betecknade adelsmännens rätt att fängsla, åtala och straffa sina undersåtar. Rätten innefattade även dödsstraff och stypning.

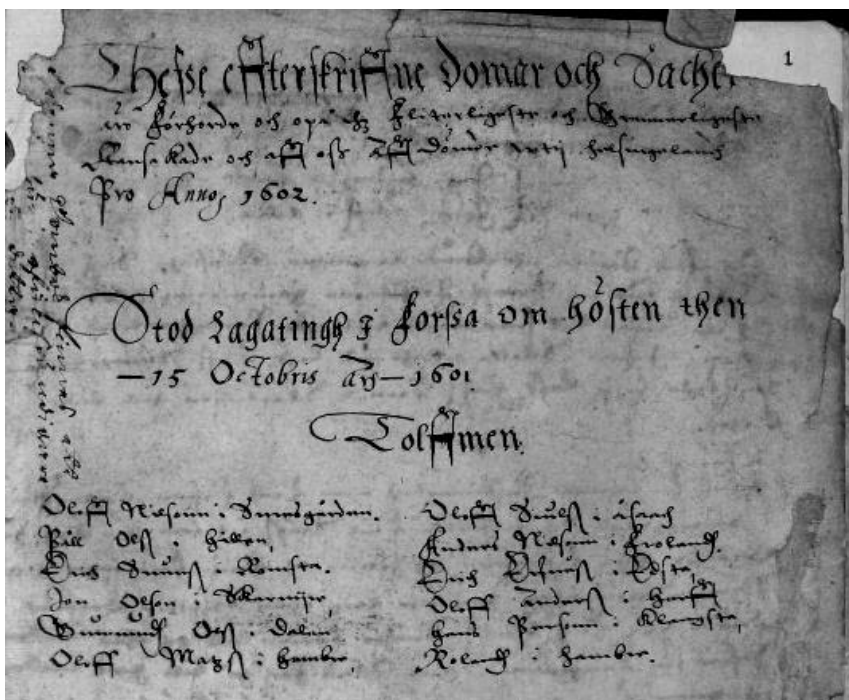
I Danmark fick adeln denna rätt över egna tjänare och bönder genom Kristian III:s handfästning 1536. Sedermera ansågs i hals- och handrätten även ingå befogenhet att benåda från livsstraff. Den norska adeln fick motsvarande rätt på sina sätesgårdar genom Kristian IV:s privilegier 1646. Adelns hals- och handrätt erkändes även i Kristian V:s lagar, men utövningen av denna skulle hållas inom lagens gränser. Under senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet begränsades avsevärt adelns rätt på detta område, för att helt upphöra vid det fria samhällsskickets införande i Norge 1814 och i Danmark 1848.

I Sverige lyckades adeln aldrig att allmänt förvärva någon dylik rätt. Grevarnas och friherrarnas jurisdiktion sträckte sig visserligen till utdömande av livsstraff, men kungen hade benådningsrätt och var alltid domare i högsta instans. Och den i den domsrätt eller rättare husdisciplin, som adeln under sina välmaktsdagar i allmänhet kunde utöva över egna tjänare, kunde ej utdömas strängare straff än en månads fängelse vid vatten och bröd.

Innehavare av vissa gods och gårdar ansågs dock genom särskilda privilegier vara tillförsäkrade domsrätt över sina undersåtar även i brottmål som gäller livet. Så utövade sedan gammalt ägarna av Ängsö hals- och handrätt; Bergkvara hade sin borgrätt (bekräftad 1649), som även ansågs kunna döma till dödsstraff; åt Brahesläkten beviljades 1654 en lika vidsträckt jurisdiktion och halsrätt över landbönder och undersåtar på Visingsö, som ägarna av Ängsö åtnjöt.

Karl XI, som redan tidigare hade avskaffat adelns gårdsrätt och grevarnas och friherrarnas särskilda jurisdiktion, upphävde även genom resolutioner 1691 och 1692 den enskilda jurisdiktion som ansågs tillkomma ägarna av dessa gods. Det medgivande som givits åt den skånska adeln i Malmö recess 1662, att få behålla sin rättighet till "hals och hand", gällde inte heller längre än till dess att svensk lag och rätt infördes i de nyförvärvade landskapen. Efter detta var hals- och handrätten i Sverige helt avskaffad.

Gutnaltinget är namnet på det forngutniska alltinget, även kallat *Land alt* och sedermera under senmedeltiden för *Landstinget* eller *Gutestuvan*. Det var beläget i Roma socken i mitten av Gotland. Gutnaltinget var gutarnas högsta dömande och beslutsfattande enhet. Dess ledare var landsdomaren, som valts av den fria befolkningen och som fungerade som det forntida Gotlands formelle statschef.

urgamla gutniska väduren.

Gutnaltinget bestod av samtliga domare och vid viktiga ärenden och beslut av några valda ombud från varje ting. Efter att Kristendomen blivit officiell religion representerades tinget också av tre prostar. Ytterligare representanter var senare, efter att Visby grundats som stad, dess råd och borgmästare. Visby bröt sig dock, efter inbördeskriget år 1288 loss från den gutniska farmannarepubliken och där gällde sedan Visby Stadslag.

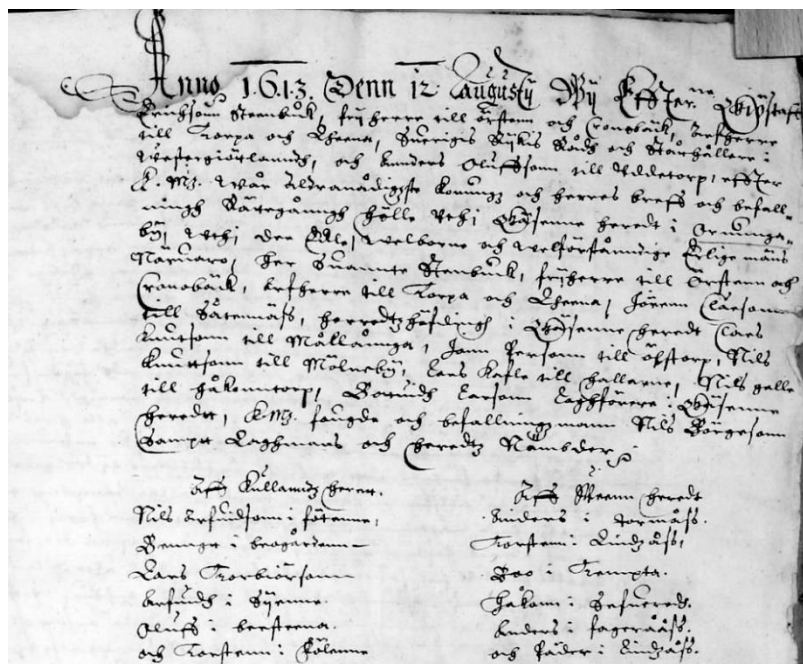
På Gutnaltinget dömdes efter Gutalagen. Här togs bl a ärenden upp från underdomstolarna. Skriftliga domar, bevis eller avtal undertecknades på Gutnaltinget av landsdomaren och försågs med landets sigill i form av den

Hovrätt

Svea Hovrätt

Sedan de förslag, som under Karl IX:s styrelsetid blivit framställda till ordnande av konungens domsrätt genom en efter de förändrade tidsförhållandena avpassad utveckling av de äldre formerna därför, de så kallade lands- eller rättartingen och räfstetingen, inte lett till något resultat, framlade Gustav II Adolf till 1614 års riksdag förslag om inrättande i Stockholm av en "konungslig Hovrätt och öfversta dom", vilken skulle i konungens såväl närvaro som frånvaro äga makt att döma konungens dom och ifrån vilken något överklagande inte skulle få äga rum.

Genom den samma år utfärdade rättegångsordinantien bestämdes, i överensstämmelse med vad av konungen blivit föreslaget, att den i Stockholm inrättade hovrätten, vilken fick namnet Svea hovrätt, skulle döma konungens dom. Grundsatsen, att någon prövning av vad hovrätten dömt, inte kunde komma i fråga, blev dock, såsom man finner av

en antydan i rättegångsordinantien, inte oåterkalleligt fastslagen. I den 1615 utfärdade rättegångsprocessen blev nämnda antydan närmare utförd på följande sätt: "ändock Sveriges lag medgifver, att ingen må vädja från denna vår konungsliga dom och Hofrätt. . . , likväl medan wi ega högsta dom öfver alla domare i Sverige och oss bör om alla mål sanning utleta såsom ock återbryta alla skrocksoknir, därföre må den, som finner sig besvärad öfver vår konungsliga dom icke genom något vädjande utan genom ödmjuk böneskrift gifva om sitt besvär tillkänna och njuta hos oss beneficium revisionis". Därmed var planen att låta hovrätten utgöra den högsta instansen övergiven.

Göta Hovrätt Dombok 1613.

År 1623 inrättades en ny hovrätt i Åbo för Finland och 1630 en annan i Dorpat för Livland. Ytterligare hovrätter upprättades, 1634 i Jönköping, Göta hovrätt, 1775 i Vasa och senare i Greifswald. Sedan Livland (1721), Finland (1809) och Pommern (1815) skilts från Sverige, kvarstod inom det egentliga Sverige endast två hovrätter, till dess genom inrättandet av Hovrätten över Skåne och Blekinge 1820 antalet ökades till tre. Genom den 1849 beslutade indragningen av lagmans- och kämnärsrätterna blev hovrätterna andra i stället för tredje instans i den svenska domstolsorganisationen.

Under 1900-talet ökade antalet hovrätter i Sverige från tre till sex genom skapandet av Hovrätten för Övre Norrland 1936, Hovrätten för Västra Sverige 1948 och Hovrätten för Nedre Norrland 1948.

Södermanlands hovrätt 1654 nedan och 1667 ovan.

22

Häradsrätt

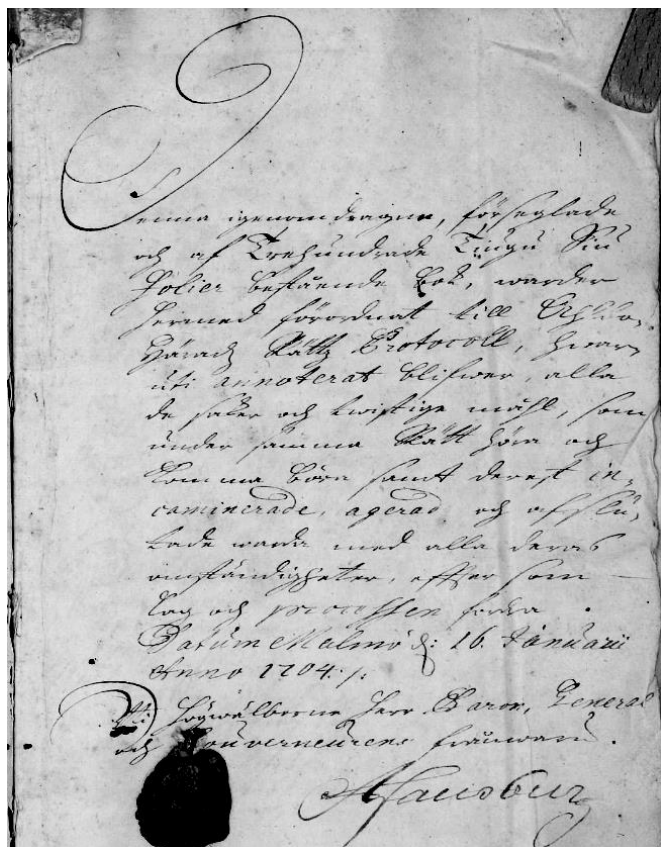
Häradsrätt kallades tidigare underrätten (första rättsinstansen) i allmänna mål på landsbygden i Sverige till och med 1970 och i Finland ända till 1993, då de i båda länderna ersattes av tingsrätter. Jämför också artikeln om lagmansrätt.

Allmänt

Det fanns en häradsrätt i varje tingslag. Rätten sammanträdde på tingsstället, som i regel bara fanns på en plats i varje tingslag. Varje domsaga bestod i sin tur av minst ett, och oftast flera, tingslag.

I Götaland och större delen Svealand baserades tingslagsindelningen på den urgamla indelningen i häradar (på vissa håll kallade skeppslag eller bergslag). I Norrland och Dalarna (sånär som på Folkare härad) fanns däremot inga häradar, utan tingslagen byggde direkt på sockenindelningen.

Varje härad utgjorde, med få undantag, ett tingslag. En del större häradar var dock indelade i flera tingslag. Vadsbo härad i Västergötland var unikt i det avseendet att det inte bara var indelat i fyra tingslag, utan även i två domsagor

1600

Den domare som var chef för en häradsrätt hade titeln häradshövding och dömde tillsammans med den av 12 ledamöter sammansatta nämnden. Nämndemännen kallades ibland, anspelande på deras antal, *tolvmän* och var i regel framgångsrika storbönder bosatta i den aktuella domsagan. För att rätten skulle vara domför fordrades att minst sju av nämndemännen närvarade. Den främste av tolvmännen uppbär titeln *häradsdomare* och var nämndens talesman gentemot häradshövdingen. Häradsdomaren ansvarade också för en av de tre nycklar som tillsammans med häradshövdingens och kronofogdens motsvarigheter krävdes för att öppna häradskistan.

Införandet av hovrätter medförde att häradsrätterna på ett helt annat sätt än tidigare kom under central kontroll. Allvarigare brott, som kunde medföra dödsstraff, refererades regelmässigt till den högre instansen och häradsrättens domsböcker reviderades också av hovrätten med jämna intervaller.

Häradshövdingeämbetet medförde bötesinkomster och var attraktivt för adelsmän som inte alltid var villiga att alltför ofta besöka häradet. Istället upprätthölls ämbetet i

praktiken ofta under 1600-talet av så kallade lagläsare (även *lagförare*) som var ett slags avlönade vikarier, som inte sällan genom det ofta förekommande bruket att läsa lag vid flera häradsrätter parallellt, förvärvade betydande juridiska erfarenheter.

Systemet med lagläsare fanns också på lagmansrätten där lagläsaren istället ersatte den ordinarie lagmannen.

Lagläsarsystemet medförde under 1600-talets gång att bondeståndet och lokalsamhället fick ökat inflytande över domsmakten. Denna utveckling avbröts år 1680 då Karl XI införde krav på att en häradshövding måste bosätta sig inom sin domsaga.

1700 och 1800

Under 1700- och 1800-talet försköts mycket av den kommunala makt utanför rättsskipningsområdet som häradet och häradsrätten tidigare haft till socknen och sockenstämman. Den stora prestige som nämndemannaämbetet tidigare innehaft minskade till den grad att man 1823 fann det för gott att införa en regel som tvingade nämndemän att sitta kvar åtminstone två år på sin post innan det blev möjligt att avgå. Tidigare hade livstidstjänstgöringar varit vanliga, och ämbetet hade inte sällan gått från far till son vid den förres frånfälle.

Mot slutet av 1800-talet började antalet häradsrätter att minska, särskilt i södra delen av Sverige där många häradar var små till såväl yta som folkmängd, och slogs ihop till större tingslag. Under denna och den närmast följande tiden byggdes ett flertal av de tingshusbyggnader som ännu finns kvar.

1900

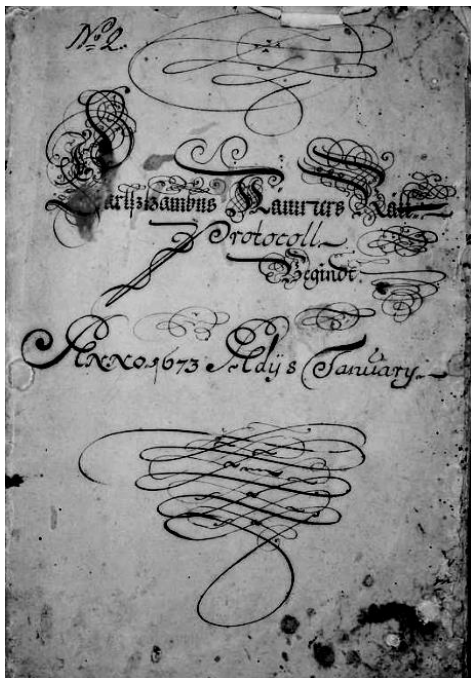
Sammanslagningarna fortsatte under 1900-talets första hälft. Under denna period började också allt fler städer läggas under landsrätt, vilket gällde de flesta städer av blygsam storlek och samtliga nyttillkomna oavsett storlek. Det innebar att staden ingick i den omgivande domsagan och lydde under dess häradsrätt. Större städer fortsatte dock vanligen att ha egen jurisdiktion, det vill säga rådhusrätter.

1970 fanns det i Sverige 108 häradsrätter, att jämföra med 223 stycken år 1909 och 303 stycken år 1882. Året därpå byttes häradsrätter och rådhusrätter ut mot tingsrätter.

Högsta domstolen

Högsta domstolen är den högsta juridiska instansen, sedan den också fått överta kungs nivån. I dag består högsta domstolen bara av erfarna juristdomare.

Kämnärsrätt

Kämnärsrätten är den domstol som fanns på landsbygden, och den bestod av en ordförande som ofta var jurist, samt 2 till 12 lekmannadomare kallade kämnärerna.

kämnärsrätten, fanns redan enligt Magnus Erikssons stadslag 1349. Den var ett slags torgdomstol. Kämnärerna hade från början till uppgift att uppbära och redovisa stadens inkomster, och de mål de avdömde gällde ordningsföreseelser som medförde böter. I stadgan om städernas administration 1619 bestämdes att det skulle finnas två kämnärer i varje stad, och i rådhuset skulle finnas ett särskilt rum kallat kämnärsstugan. Kämnärerna skulle ta upp alla mindre ärenden till förhör och antingen i vänlighet förlika parterna eller döma. De sysslade också med att driva in böter och skatter.

Enligt 1734 års lag var kämnärsrätt första instans i staden, men alla städer fick inte kämnärsrätt, som avskaffades 1849. I kämnärsrätt dömde en rådmän och kämnärerna var bisittare. Den kunde rannsaka och döma i alla tvister och även i brottmål, om de ej enligt lag eller särskild stadga hörde till annan rätt. I mål som gällde liv och ära fick kämnärsrätten bara rannsaka,

inte döma, och rannsakingen skulle genast sändas in till rådhusrätten. I Stockholm fick dock kämnärsrätten döma även i sådana mål och skulle sända in domen till hovrätten för granskning (rättegångsbalken kap. 5) Från Stockholms kämnärsrätt väddade man direkt till hovrätten, inte till rådhusrätten. Stockholm hade flera Kämnärsrätter: en för staden, en för Norra Förstaden 1635-1760, som delades i en för Västra 1761-1840 och en för Östra. Södra Förstadens kämnärsrätt 1654-1840 blev 1841 en avdelning inom stadens kämnärsrätt, liksom Västra och Östra. Dessutom fanns en extra kämnärsrätt 1810-11. I Eskilstuna fristad, inrättad 1771, fanns en **ordningsrätt**, som att döma av bevarade protokoll motsvarade kämnärsrätt.

Södra kämnärsrätten låg i Södra stadshuset, numera Stockholms stadsmuseum, kopparstick från 1691.

Kämnärsrätt (i äldre svenska *kæmenær*, tyska *kämmerer*, av medeltidslatin *camerarius*, av *camera*, skattkammare, kassa; således ursprungligen detsamma som *kamrerare*) är en numera upphävd underdomstol i Sveriges städer.

Historik

Enligt stadslagen skulle utöver rådstuvurätten finnas även en lägre domstol ute på torget, torgrätten. Denna domstols plats blev sedermera intagen av **kämnäerna**, vilkas ämbete från början var att övervaka, uppbära och redovisa stadens inkomster. Under Gustav II Adolfs regering utfärdades stadsprivilegier i vilka kämnäerna upptas som utövande den lägre domsrätten inom staden. I den 1619 upprättade stadgan gällande städernas administration och uppkomst bestämdes att kämnäerna skulle vara två i varje stad. De skulle enligt denna stadga ha ett särskilt rum i rådhuset kallat kämnärsstugan. Kämnärernas ämbete sägs i stadgan vara att ta upp alla mindre saker till förhör och döma i enklare mål.

Vidare skulle kämnäerna utkräva böter och se till att staden fick in kapital och skatter i rätt tid. I 1734 års lag (Rättegångsbalken, kap. V) behölls kämnärsrätten som första instans i städerna. I kap. VI § 4, stadgades, att där kämnärsrätt inte fanns, skulle rådstuvurätten rannsaka och döma i alla de mål som annars tillhörde kämnärsrätt. Enligt en uppgift från början av 1800-talet skulle så varit fallet i åtminstone 25 städer. Kämnärsrättens befogenhet enligt 1734 års lag var att i staden rannsaka och döma alla tvister, även brottmål, där de ej efter lag eller särskilda stadgar hörde till annan rätt. Handlade målet om liv eller ära, skulle kämnärsrätten bara rannsaka, inte döma, utom i Stockholm, där kämnärsrätten även i dessa mål skulle döma och sända in domen till hovrättens granskning.

Den 18 april 1849 vidtogs en reform av domstolsorganisationen, som sänkte antalet instanser från fyra till tre. Då upphävdes kämnärsrätterna och alla de mål som dittills hört till kämnärsrätterna, skulle omedelbart upptas av rådstuvurätten.

Lagting

Se även *Lagtinget*, för andra betydelser. **Lagtinget** eller **Lagting** kan åsyfta olika saker:

- Lagting (historiskt) – i det forntida Norge de församlingar, i likhet med de gamla norska lagdömmena (tingslag) utövade rättsskipning avskaffade år 1747
- Lagting (Stortinget) – ena av två kamrar som det norska Stortinget var uppdelat i fram till 1 oktober 2009
- Färöarnas lagting – Färöarnas lagstiftande församling
- Ålands lagting – det självstyrda Ålands parlament

Lagting kallades i det forntida Norge de församlingar, som i de gamla norska *lagdömmena* (tingslag) utövade rättsskipning. De skulle hållas varje år och bestod av ett visst antal *nemndmenn* (nämndemän) från vart fylke, vilka på fylkets ting utsågs av kungens tjänstemän. De utövade domsrätten i civila mål, dock med viss prövningsrätt för kungen, och instiftade till en början även nya lagar. Efter Magnus Lagabötes tid (1263–1280) tillskansade sig dock kungen alltmer lagstiftningsrätten.

Bland nämndemännen tillsattes ett utskott, *lagrettan*, som enligt Magnus Lagabötes landslag skulle bestå av 36 personer. Inom detta utskott fördes de egentliga förhandlingarna, men dess beslut skulle godkännas av samtliga nämndemän.

I takt med att lagtingen förlorade sin politiska betydelse blev de rena domstolar, där den dömande myndigheten övergick alltmer till den kungliga *lagmanden*, som enligt Magnus Lagabötes lag var tingets ordförande, medan nämndemännen bara blev hans bisittare. Lagabötes lag innebar att städerna Nidaros, Bergen, Oslo och Tønsberg fick egna lagting, och i takt med att antalet tingslagen (lagdömmena) ökade, ökade även antalet lagting. De avskaffades 1747.

Under medeltiden fanns det i Jämtland två parallella ting: det rättskipande lagtinget, som hölls på Sproteidet, samt det mer politiska och lagstiftande alltinget, *Jamtamot*.

Lagmansrätt

Lagmansrätt, förr lantdomstol i andra instans (mellan häradsrätt och hovrätt). Lagmannen var domare, utom på Gotland där motsvarigheten (ordföranden på landstinget eller på Gotland det så kallade *Gutnaltinget*, ett allting) kallades landsdomare.^[1]

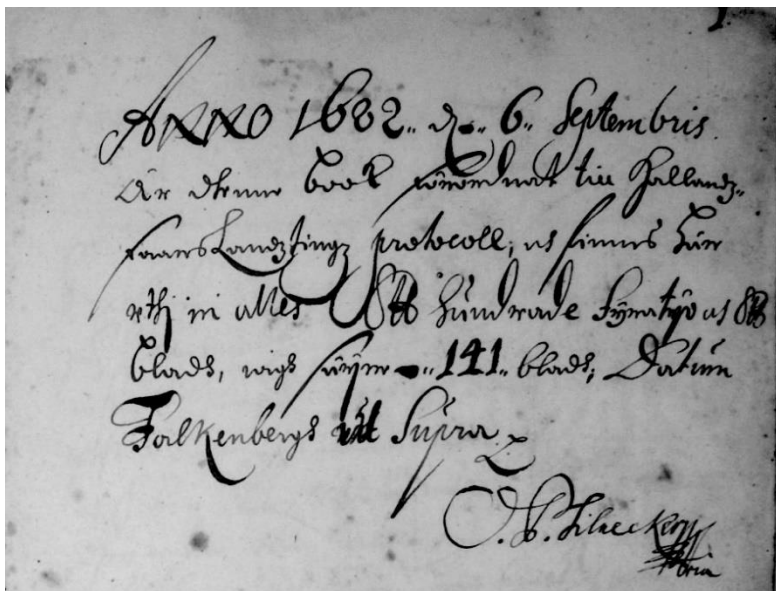
Redan i allmänna stadslagen (mitten av 1300-talet) inskränktes lagmansrättens verksamhet till landsbygden. I stad infördes istället kämnärsrätt och i andra instans rådstuvurätt. Där sökte man emellertid länge lagmansrätten både som första och andra instans. Fastän man försökte att inskräpa en bestämd instansordning genom flera stadgar (åren 1493, 1593 och 1598), var det först efter införandet av hovrätten och utfärdandet av 1614 års rättegångsprocess, som lagmansrättens egenskap av andra instans någorlunda iaktogs.

Lagmansämbetet medförde en viss prestige, åtminstone till en början, som det historiskt viktiga ämbete det var. Det gav bötesinkomster också liksom häradshövdingeämbetet i häradsrätten. Detta gjorde ämbetet attraktivt för adelsmän som inte alltid var villiga att alltför ofta utöva ämbetet. Istället upprätthölls ämbetet i praktiken ofta under 1600-talet av så kallade lagläsare (även *lagförare*) som var ett slags avlönade vikarier, som inte sällan genom det ofta förekommande bruket att läsa lag vid flera häradsrätter parallellt, förvärvade betydande juridiska erfarenheter.

Lagläsarsystemet medförde under 1600-talets gång att bondeståndet och lokalsamhället fick ökat inflytande över domsmakten. Denna utveckling avbröts 1680 då Karl XI införde krav på att en häradshövding måste bosätta sig inom sin domsaga.

Karl XII önskade 1718 göra lagmansrätten till första och enda instans på landet under hovrätterna genom att upplösa lagsagorna och avskaffa häradsrätterna, men redan 1719 återinfördes den gamla ordningen. Genom 1734 års lag blev lagmansrättens kompetens, som på 1600-talet väsentligen begränsats, på följande sätt bestämd: vid lagmansrätt skulle endast tas upp tvistemål, som vädjats från häradsrätt; medan brottmål i regel ej skulle tas upp av lagmansrätten; endast smärre brott, som förefallit under pågående lagmansting eller sammanhängde med anhängiggjort tvistemål, kunde tas upp av lagmansrätten.

Ursprungligen, bestod lagmansrätten av lagmannen och hela tingsmenigheten, men senare ersattes den senare av *lagmansnämnden*. Enligt 1734 års lag skulle denna bestå av tolv nämndemän från lagsagans häradsrätter; på lagmannens anmodan kunde dock även några lagfarna män få sitta i rätten, men utan befogenhet att med lagman och nämnd taga del i domslutet. Lagmansrätterna upphävdes i Sverige 1849 och i Finland 1868.

Hallands läns Lagmansrätt 1682

Rådhusrätt

Domstolen i städer, se t.ex Mariefreds Rådhusrätt.

Rådhusrätt eller **rådstuvurätt**, även **rådsturätt**,^[1] kallades i Sverige och Finland tidigare underrätten i allmänna mål i städer till skillnad från underrätten på landet, häradsrätterna i varje domsaga.

Fram till 1800-talet var denna institution andra instans i städerna, medan den så

kallade kämnärsrätten var första instans.

Historik

Sverige

Session vid Stockholms rådhusrätt 1877.

I Sverige var det år 1901 endast städerna Borgholm och Haparanda som saknade egen jurisdiktion (domsrätt, det vill säga egen rådhusrätt). Av de kommuner som blev städer (stadskommuner) därefter var det endast Lysekil (1903) som fick rådhusrätt, övriga förblev under landsrätt. Flera rådhusrätter i mindre städer avvecklades också under åren. Rådhusrätterna förstatligades 1965 och endast 27 av dem fanns kvar vid utgången av år 1970 och då fanns de i princip i de största städerna och i residensstäderna.^[2]

Samtliga svenska rådhusrätter i ersattes vid tingsrättsreformen i Sverige 1971 med tingsrätter. Detta som ett led i harmoniseringen av rättsväsendet i hela landet. Detta hade en klar koppling till den samma år vid den riksomfattande kommunreformen införda enhetliga kommuntypen.

Den domare som var chef för en rådhusrätt hade titeln borgmästare eller justitieborgmästare.

Finland

Rådstuvurätt var i Finland fram till 1993 benämning på allmän underrätt i vissa städer. Rådstuvurätterna förstatligades 1978. 1993 infördes den för tidigare häradsrätter och rådstuvurätter gemensamma benämningen tingsrätt.

Rådstuvurätt.

I princip samma sak som Rådhusrätt. Men det är en äldre benämning

Rättarting / Råfsteting

Ett **råfsteting** (fornsvenska *ræfsta þing*, av *ræfst*) var från medeltiden ett av de ting i Sverige, där kungens domsrätt utövades.

Det är oklart om någon domsrätt ursprungligen tillkom Sveriges kung. Det sannolika torde vara, att denna domsrätt uppstod parallellt med kungens ökade maktbefogenheter och utvecklade sig ur hans rätt och plikt att "frid hålla och lag styrka".

Samting

Här har vi t.ex. Strängnäs Samting, vilket var det gemensamma tinget för det ursprungliga Södermanland

Tingsrätterna i Sverige

Historisk utveckling

Tingsrätterna som instiftades i Sverige 1971 ersatte härads- och rådhusrätterna. Rådhusrätterna fanns då i 27 av landets större städer, medan de övriga städerna låg under häradsrätterna (häradsstingen). De senare fanns utspridda på landsbygden. Därmed var de första rättsinstanserna lika över hela landet.

År 1995 fanns 96 tingsrätter i Sverige. Sedan 1999 har antalet skurits ned betydligt till dagens 48^[3] (hösten 2010), och antalet förväntas på sikt vara nere i cirka 40 stycken totalt inom hela landet. Främst försöker man koncentrera tingsrätterna till residensstäderna i mindre län samt till de större städerna. Begreppet *tingsrätt* nyskapades inte vid reformen 1971, utan fanns belagt redan på 1600-talet, då vanligen i betydelsen *häradsrätt*.

Fram till 1993 skulle varje verksamhetsår i tingsrätten, i enlighet med 1686 års kyrkolag, inledas med en tingspredikan i någon av Svenska kyrkans gudstjänstlokaler, eller på det aktuella tingsstället. Många domstolar har bevarat detta åldriga åliggande såsom en återkommande tradition.

Administrativ indelning

Huvudartikel: Domsaga

En tingsrätts geografiska område för rättsskipning kallas domsaga. Ett exempel: Blekinge tingsrätt dömer i tvistemål som sker inom Blekinge domsaga, vilket består av kommunerna Karlskrona, Ronneby, Karlshamn, Olofström och Sölvesborg. Deras säte för berörda huvudförhandlingar (rättegångar) har sitt kansli i Karlskrona. Ytterligare ett tingsställe finns i Karlshamn där rättegångar kan ske, men utan någon fast anställd expedition.

Vid större geografiska avstånd är det vanligt att tingsrätten förfogar över ett eller flera tingsställen, lokaler dit rätten reser vid behov av förhandling. Parter i målet slipper på så vis resa långa avstånd, vilket besparar domstolens utgifter för betalningar av reseersättningar och förlorad arbetsinkomster. Normalt är ingen av tingsrättens personal fast stationerad på domsagan, utan enbart på huvudorten (kansliorten).

2010 fanns i Sverige 48 tingsrätter. De var placerade i varje län samt i de större städerna. Nedan listas orterna efter län, från norr mot söder, grupperat efter respektive hovrätts domkrets.

Hovrätten för Övre Norrland (Umeå)

- Norrbottens län: Gällivare, Haparanda och Luleå
- Västerbottens län: Skellefteå, Lycksele och Umeå

Hovrätten för Nedre Norrland (Sundsvall)

- Jämtlands län: Östersund
- Västerbottens län: Härnösand och Sundsvall
- Gävleborgs län: Hudiksvall och Gävle

Svea hovrätt (Stockholm)

- Dalarnas län: Mora och Falun
- Uppsala län: Uppsala
- Västmanlands län: Västerås
- Stockholms län: Norrtälje, Sollentuna, Solna, Stockholm, Nacka, Flemingsberg och Södertälje
- Södermanlands län: Eskilstuna och Nyköping
- Gotlands län: Visby

Hovrätten för Västra Sverige (Göteborg)

- Värmlands län: Karlstad
- del av Västra Götalands län: Vänersborg, Uddevalla, Alingsås, Göteborg och Borås
- Hallands län: Varberg och Halmstad

Göta hovrätt (Jönköping)

- Örebro län: Örebro
- del av Västra Götalands län: Skövde
- Östergötlands län: Norrköping och Linköping
- Jönköpings län: Jönköping och Eksjö
- Kalmar län: Kalmar
- Kronobergs län: Växjö

Hovrätten över Skåne och Blekinge (Malmö)

- Skåne län: Malmö, Lund, Helsingborg, Hässleholm, Kristianstad, Ystad
- Blekinge län: Karlskrona

Inskrivningsmyndigheter

Huvudartikel: Inskrivningsmyndighet

Inskrivningsmyndigheterna sorterar sedan den 1 juni 2008 under Lantmäteriverket. Tingsrätten är överinstans till Inskrivningsmyndigheten och prövar överklaganden av vissa av myndighetens beslut.

Rättens sammansättning vid avgöranden

Tingsrättens dömande jurister utgörs av lagmän, chefsrådmän, rådmän, assessorer, fiskaler, beredningsjurister och notarier. Vid förhandlingar i brottmål består tingsrätten i regel av en lagfaren domare (dvs. lagman, chefsrådmän, rådmän, assessor, fiskal, beredningsjurist eller notarie) samt tre nämndemän. Nämndemännen väljs av kommunfullmäktige och ingår i en så kallad *nämnd*. Nämndemännen behöver inte vara jurister.

Lagmän, chefsrådmän och rådmän är ordinarie ledamöter, vilket innebär att deras anställningar är skyddade enligt 11 kap. 7 § regeringsformen. Ordinarie domare utses av regeringen. Lagmannen är chef för tingsrätten. En chefsrådmän är chef för en avdelning inom tingsrätten.

En hovrättsassessor (assessor) är en domare som genomgått en 4-årig praktisk utbildning i hovrätt och tingsrätt men som inte har någon fast anställning vid en speciell tingsrätt. En fiskal (tingsfiskal) är en domare under sådan utbildning. En beredningsjurist har fullgjort notarietjänstgöring och får döma i vissa mål (bötesmål och mindre tvistemål). En tingsnotarie (notarie), som ofta är det första arbete en nyutexaminerad jurist har, får i början av sin tjänstgöring protokollet vid huvudförhandlingarna i tingsrätten men får i slutet av tjänstgöringen även döma i enklare mål. En notarietjänstgöring varar i regel i 2 år.

Vid förhandlingar i tvistemål består rätten av en eller tre lagfarna domare. En huvudförhandling i ett tvistemål med tre domare brukar kallas för tresits. I familjemål kan även nämndemän ingå i rätten.

Överinstans

Tingsrätten är överinstans vid överklagande av vissa beslut från bland andra:

- Kronofogdemyndigheten (exempel: utsökningsärenden och skuldsanering)
- Bolagsverket (exempel: tvångslikvidation)
- Lantmäteriet (exempel: inskrivning)
- Överförmyndaren (exempel: arvode till god man och förvaltare)
- Polismyndighet (exempel: beslut om parkeringsanmärkningar)

Överklagande

En tingsrätts domar och beslut överklagas i regel till en hovrätt. Domar och beslut i arbetstvister som handlagts i tingsrätten överklagas dock till Arbetsdomstolen. Beslut i frågor om utfående av allmänna handlingar från tingsrättens administrativa avdelning överklagas till en kammarrätt.

"Hissprövning"

I dispositiva tvistemål får tingsrätten med parternas samtycke hänskjuta en viss fråga i målet direkt till prövning av Högsta domstolen. Detta brukar kallas för "hissprövning" eller "hissen" eftersom man går förbi hovrätten.

Förvaltningsrätt (domstol)

Från Wikipedia

Den nya indelningen (förvaltningsrätterna).

Förvaltningsrätten är i Sverige den lägsta instansen av förvaltningsdomstolar. Förvaltningsrätterna ersatte länsrätterna den 15 februari 2010.

Förvaltningsrätterna

Det finns tolv förvaltningsrätter:

- Förvaltningsrätten i Falun
- Förvaltningsrätten i Göteborg
- Förvaltningsrätten i Härnösand
- Förvaltningsrätten i Jönköping
- Förvaltningsrätten i Karlstad
- Förvaltningsrätten i Linköping
- Förvaltningsrätten i Luleå
- Förvaltningsrätten i Malmö
- Förvaltningsrätten i Stockholm
- Förvaltningsrätten i Umeå
- Förvaltningsrätten i Uppsala
- Förvaltningsrätten i Växjö

Förvaltningsrättens uppgifter

Förvaltningsrätten är en förvaltningsdomstol, vilket innebär att den prövar frågor där myndigheter utövat sin makt som påverkat eller rört enskilda vare sig det rör fysiska eller juridiska personer.

Förvaltningsrätten handlägger därför en stor mängd vitt skilda typer av mål.

Det kan vara

- mål enligt socialtjänstlagen. Motpart i dessa mål blir den myndighet vars beslut överklagats enligt Förvaltningsprocesslagen.
- skattemål, det vill säga alla typer av skattemål vare sig de avser inkomstskatt, moms, arbetsgivaravgift eller fastighetstaxering. Motpart i dessa mål är Skatteverket.
- Socialförsäkringsmål, som rör tvister i ärenden som rör arbetsskadeersättning, föräldrapenning eller till exempel bilstöd till handikappade. Motpart i dessa mål är Försäkringskassan.
- LVU-mål. Motpart i dessa mål är enligt Socialtjänstlagen kommunens socialnämnd.
- LVM-mål. Motpart i dessa mål är enligt Socialtjänstlagen kommunens socialnämnd.
- LPT-mål. Motpart i dessa mål är enligt Lagen om psykiatrisk tvångsvård chefsöverläkaren på den vårdinrättning där den intagne vistas.
- Laglighetsprövning enligt kommunallagen, som handlar om att få kommun- eller landstingsbeslut prövade.

Övriga mål kan handla om bygglov och tilldelningsbeslut vid tillstånd rörande utskänkningstillstånd av alkohol, vapenlicens eller frågor som berörs i djurskyddslagen eller mål med EU-rättslig anknytning, som till exempel mål om offentlig upphandling eller stöd inom jordbruket.

Migrationsdomstolar

Detta avsnitt är en sammanfattning av Migrationsdomstol

Fyra förvaltningsrätter är även migrationsdomstol. Dessa är Förvaltningsrätten i Göteborg, Förvaltningsrätten i Malmö, Förvaltningsrätten i Stockholm och Förvaltningsrätten i Luleå. Den sistnämnda inrättades 1 oktober 2013 i syfte att korta handläggningstiderna vid migrationsdomstolarna.

Förvaltningsrättens sammansättning

Förvaltningsrättens chef betecknas lagman. Denne skall leda arbetet på domstolen och är chefsdomare. Lagmannen utses av regeringen efter en ansökningsprocedur, liksom övriga ordinarie domare vid förvaltningsrätten med titeln chefsrådman eller rådman. En icke ordinarie domare kan vara assessor eller fiskal.

Flera måltyper kan avgöras av en domare ensam, i synnerhet när det rör sig om mål av enklare slag. Dömande uppgifter i enklare mål kan också tilldelas en notarie men i de fall tvist föreligger kan en notarie enbart avgöra mål tillsammans med nämndemän.

Normalt består förvaltningsrätten av en lagfaren domare och tre nämndemän. Nämndemännen utses genom val i landstingsfullmäktige eller, i Gotlands län, av kommunfullmäktige i Gotlands kommun. Valet kan vara proportionellt; antal nämndemän per parti avgörs då av partiernas storlek i landstings- eller kommunvalet.

I vissa typer av mål har förvaltningsrätten inte nämndemän, utan särskilda sakkunniga lekmannadomare. Så är till exempel fallet när rätten avgör mål om kommunalbesvär.

Överklagande

En dom i förvaltningsrätten kan överklagas till kammarrätt. Den nuvarande huvudregeln att det bara är att överklaga kommer att finnas kvar, men i många lagar finns det särskilda bestämmelser som säger att det krävs prövningstillstånd för överklagande till kammarrätten. Överklagande ställs till kammarrätten, men lämnas in till förvaltningsrätten, som prövar om överklagandet har kommit in i rätt tid. Kammarrätten prövar frågan om prövningstillstånd.

Överklagande till kammarrätt kommer att tas upp

1. av Kammarrätten i Stockholm när beslut i närmast föregående instans har meddelats av Förvaltningsrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Uppsala eller av en förvaltningsmyndighet som är belägen inom dessa förvaltningsrätters domkretsar,
2. av Kammarrätten i Göteborg när beslut i närmast föregående instans har meddelats av Förvaltningsrätten i Malmö, Förvaltningsrätten i Göteborg, Förvaltningsrätten i Karlstad eller av en förvaltningsmyndighet som är belägen inom dessa förvaltningsrätters domkretsar eller av en utlandsmyndighet,
3. av Kammarrätten i Sundsvall när beslut i närmast föregående instans har meddelats av Förvaltningsrätten i Falun, Förvaltningsrätten i Härnösand, Förvaltningsrätten i Umeå, Förvaltningsrätten i Luleå eller av en förvaltningsmyndighet som är belägen inom dessa förvaltningsrätters domkretsar, och
4. av Kammarrätten i Jönköping när beslut i närmast föregående instans har meddelats av Förvaltningsrätten i Linköping, Förvaltningsrätten i Jönköping, Förvaltningsrätten i Växjö eller av en förvaltningsmyndighet som är belägen inom dessa förvaltningsrätters domkretsar.

Historik

Länsrätterna har funnits sedan 1970-talet och har i stort sett haft samma domkretsar som Sveriges län. Domkretsindelningen har varit i stort sett oförändrad under denna tid och påverkades exempelvis inte av att Göteborgs och Bohus län, Skaraborgs län och Älvsborgs län slogs ihop till Västra Götalands län. De gamla länsrätterna levde kvar som Länsrätten i Göteborg, Länsrätten i Mariestad respektive Länsrätten i Vänersborg.

Eftersom länen har haft stora skillnader i befolkningsunderlag har antalet anställda vid de olika länsrätterna varierat kraftigt. De små länsrätterna har haft så liten personalstyrka att de har varit mycket sårbara för frånvaro. Sedan 1970-talet har allt fler typer av mål tilldelats länsrätterna, vilket har ställt högre krav på varierande kompetens hos länsrätternas personal. Medan de stora länsrätterna har haft tillräckligt mycket personal för att dessa skall kunna specialisera sig på olika områden, har det inte varit möjligt hos de små länsrätterna. Det har påverkat dömandet och möjligheten att rekrytera kompetent personal till de domstolarna.

Detta var bakgrunden när lagmännen på länsrätterna, kammarrätternas presidenter och Regeringsrättens kanslichef träffades och diskuterade det framtida förvaltningsdömandet på hösten 2006. Detta ledde fram till en skrivelse som lämnades till regeringen. Den 22 november 2007 gav regeringen i uppdrag till Domstolsverket att fortsätta utreda länsrättsorganisationen. Utredningen skulle ge förslag till en ny organisation med färre och större domstolar och lämnade förslag på antalet domstolar och deras geografiska placering.^[3] Arbetet leddes av Sten Heckscher och resulterade i rapporten Länsrättsutredningen.

Länsrättsutredningen behandlades på Justitiedepartementet, det departement i det svenska regeringskansliet som ansvarar för frågor om rättsväsendet. Arbetet ledde fram till propositionen En långsiktigt hållbar organisation för de allmänna förvaltningsdomstolarna i första instans, som regeringen beslutade den 12 mars 2009.

Oppositionen röstade emot förändringen i riksdagen. De (Thomas Bodström m.fl.) lade en gemensam motion i samband med detta om att propositionen borde avslås av riksdagen. I motionen fanns kritik på

många punkter. Några av invändningarna var att många remissinstanser hade sagt nej till förändringen eller ställt sig starkt kritiska till denna, frågan om ny läns- eller regionindelning var inte löst och ett antal utredningar som rörde rättsväsendets inre arbete var inte klara och utvärderingar som borde vara relevanta var ej gjorda. - Det förekom även kritik i den allmänna debatten utanför riksdagen.

Riksdagen beslutade torsdagen den 11 juni 2009 att bifalla regeringens proposition om förvaltningsrätterna och att avslå de motioner som hade följt på propositionen.

Kammarrätt

Från Wikipedia

Sveriges kammarrätters domkretsar. Färgerna visar vilken kammarrätts domkrets en förvaltningsrätt tillhör.

En **kammarrätt** är en allmän förvaltningsdomstol i Sverige. Kammarrätten är andra instans efter förvaltningsrätt och före Högsta förvaltningsdomstolen.

Historia

Kammarrätten var från början en del av Kammarkollegiet som hanterade rikets räkenskaper. År 1695 beslöt kung Karl XI att bryta ut Kammarrevisionen från Kammarkollegiet. Kammarrevisionen var ett centralt ämbetsverk som hade hand om dömande och revision. 1799 bytte Kammarrevisionen namn till Kammarrätten.

Vid förvaltningsrättsreformen 1972 byggdes kammarrättsorganisationen ut genom att Kammarrätten i Göteborg skapades samt att två avdelningar från Kammarrätten i Stockholm flyttades till Sundsvall. Dessa två avdelningar bildade två år senare Kammarrätten i Sundsvall. Kammarrätten i Jönköping bildades 1977.

Organisatorisk indelning

Kammarrätterna är fyra till antalet:

1. **Kammarrätten i Stockholm** för Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Gotlands och Västmanlands län.

1. **Kammarrätten i Göteborg** för Skåne, Hallands, Örebro och Värmlands län samt de delar av Västra Götalands län som tidigare utgjordes av Göteborgs och Bohus län samt norra delen av Älvsborgs län.

1. **Kammarrätten i Sundsvall** för Dalarnas, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. Kammarrätten i Sundsvall har därigenom Sveriges till ytan största domkrets.

1. **Kammarrätten i Jönköping** för Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Blekinge län samt de delar av Västra Götalands län som tidigare utgjordes av Skaraborgs län samt södra delen av Älvsborgs län.

Kammarrätterna som första besvärsinstans

Den enskilde som nekas att få ut handlingar från en myndighet, för att myndigheten anser att offentlighetsprincipen inte gäller, överklagar sådana beslut direkt till kammarrätt. Det handlar oftast om att myndigheten

hänvisar till offentlighets- och sekretesslagens bestämmelser. Mål om sekretess prövas alltså inte av förvaltningsrätt. Om myndigheten får rätt i kammarrätten kan den enskilde överklaga till Högsta förvaltningsdomstolen. Om den enskilde får rätt till handlingarna i kammarrätten, kan inte myndigheten överklaga denna dom.

Enligt lagen (1971:309) om behörighet för allmän förvaltningsdomstol att pröva vissa mål ska besvär mot beslut, som tidigare anförts hos Konungen, i stället anföras hos kammarrätt i följande mål:

- 1.mål om val till befattning eller uppdrag, mål om val för upprättande av förslag till befattning eller uppdrag,
- 4. mål om annan ersättning som enligt författning utgår av statsmedel, såvida ej författningen hänvisar den som gör anspråk på ersättning att vid tvist anhängiggöra talan hos allmän domstol eller expropriationsdomstol eller ersättning enligt författningen utgår till kommun eller annan kommunal förvaltningsenhet eller fråga är om ersättning eller hittelön enligt lagen (1942:350) om fornminnen.
- 5. mål om beslut av Tullverket i samband med in- eller utförsel av vara med undantag dock för sådant beslut om befrielse från eller nedsättning eller återbetalning av tull, skatt eller annan avgift som meddelats med stöd av regeringens bemyndigande, mål om tillstånd att hålla provianteringsfrilager,
- 6. mål om beslut rörande statens, kommunens eller annan kommunal förvaltningsenhets uttagande enligt gällande föreskrift av skatt eller annan avgift, såvida ej beslutet avser nedsättning eller befrielse och meddelats med stöd av regeringens bemyndigande eller fråga är om oljeavgift eller avgift, vars uttagande genom utmätning förutsätter beslut av allmän domstol,
- 7. mål om beslut rörande återbetalning av utskylder, böter eller andra allmänna medel, såvida ej beslutet meddelats med stöd av regeringens bemyndigande eller avser avgift vars uttagande genom utmätning förutsätter beslut av allmän domstol,
- 8. anmärknings- och avkortningsmål, mål om tillsyn över stiftelser,
- 9. mål om beslut som enligt författning eller föreskrift rörande den allmänna hälsovården, rörande förebyggande eller bekämpande av djur- eller växtsjukdomar eller rörande djurs vård eller behandling i särskilt fall meddelats angående förbud, föreläggande, föreskrift, tillstånd eller godkännande eller angående omhändertagande, smittrening, oskadliggörande eller liknande åtgärd, såvida ej fråga är om skyldighet, som enligt författning åvilar kommun eller annan kommunal förvaltningsenhet, eller om beslut enligt arbetarskyddslagen (1949:1) eller med stöd därav meddelade föreskrifter, allmänna ordningsstadgan (1956:617), lagen (1956:618) om allmänna sammankomster eller strålskyddslagen (1958:110) eller i ärende som avses i skogsförädlingslagen (1963:246),
- 11. mål om föreläggande vid vite, såvida det inte är fråga om skyldighet, som enligt författning åvilar kommun eller annan kommunal förvaltningsenhet, eller om föreläggande enligt lagen (1950:596) om rätt till fiske, jordförvärvslagen (1965:290) eller jordhävdslagen (1969:698),
- 12. mål om utdömande av vite,
- 13. mål om beslut som i särskilt fall meddelats angående behandlingen av häktad eller den som anhållits eller gripits för brott eller som eljest hålles i förvar tillfälligt eller angående verkställighet av straff eller annan brottspåföljd eller av intagning i arbetsanstalt,
- 14. mål om handräckning

Ansökningar om resning och om återställande av försutten tid i förvaltningsmål prövas av den kammarrätt inom vars domkrets ärendet först prövats.

Migrationsöverdomstol

Kammarrätten i Stockholm fungerar sedan 2006 även som Migrationsöverdomstol och är högsta instans i dessa mål.

Överklagande

Enligt huvudregeln överklagas domar i förvaltningsrätten till kammarrätten utan att det krävs prövningstillstånd för att målet skall tas upp i kammarrätten. I många lagar finns det emellertid särskilda bestämmelser som säger att det krävs prövningstillstånd för överklagande till kammarrätten.

Överklagandeskriften ställs till kammarrätten men lämnas in eller sänds till förvaltningsrätten, som prövar om överklagandet har kommit in i rätt tid. Kammarrätten avgör frågan om prövningstillstånd.

Domar och beslut av kammarrätten kan normalt överklagas till Högsta förvaltningsdomstolen. Prövningstillstånd krävs för att Högsta förvaltningsdomstolen ska ta upp överklagandet till prövning. Målen handläggs enligt Förvaltningsprocesslagen

Högsta förvaltningsdomstolen (Sverige)

Från Wikipedia

Högsta förvaltningsdomstolen, före 1 januari 2011 *Regeringsrätten* (förkortad *RR* eller *RegR*), är den högsta allmänna förvaltningsdomstolen i Sverige och dess ställning är lagfäst i regeringsformen (RF). Högsta förvaltningsdomstolen har sitt nuvarande säte i Kammarrättens hus och Sparreska palatset på Riddarholmen i Stockholm.

Domstolens ledamöter, som har titeln *justitieråd* (före den 1 januari 2011 *regeringsråd*; justitieråd avsåg då endast ledamöter av Högsta domstolen) och utses av regeringen, skall vara minst sexton till antalet. Ett justitieråd sitter fram till sin pensionering. Regeringen bestämmer vem av dem som skall vara rättens ordförande. Ordförande i Högsta förvaltningsdomstolen är sedan den 3 januari 2011 Mats Melin.

Högsta förvaltningsdomstolen tar endast upp sådana mål till fullständig prövning där Högsta förvaltningsdomstolen gett ett så kallat prövningstillstånd. Huvudregeln är att prövningstillstånd lämnas endast om Högsta förvaltningsdomstolens avgörande kan få betydelse som prejudicerande. Den omständigheten att kammarrätten kanske skulle kunna ha dömt på ett annat sätt räcker som regel inte för att Högsta förvaltningsdomstolen ska ta upp målet och pröva det. Bestämmelserna om när Högsta förvaltningsdomstolen ska meddela prövningstillstånd finns i förvaltningsprocesslagen. Prövningstillstånd meddelas i cirka två procent av de överklagade domarna och besluten.

Justitiekanslern (JK) och [Riksdagens ombudsmän](#) (JO) kan dock föra vissa typer av mål till Högsta förvaltningsdomstolen utan att först ha erhållit prövningstillstånd. Mål kan i regel avgöras av ett mindre antal ledamöter, men om de skall förändra praxis måste målet tas upp i plenum (med alla ledamöter).

Referat av rättsfallen publiceras regelbundet i *Högsta förvaltningsdomstolens årsbok* (HFD), tidigare Regeringsrättens årsbok (RÅ).

Prejudikatbildning

Högsta förvaltningsdomstolens viktigaste uppgift är att genom sina avgöranden i konkreta mål skapa prejudikat, som kan vara till ledning för domstolar och andra som har att tillämpa gällande rätt. Denna uppgift fullgör domstolen genom sina avgöranden. Ibland kan en klar rättssats formuleras, men i många fall är de faktiska förhållandena alltför komplexa för att detta ska vara möjligt. Utgången i målet blir då knuten till det konkreta fallet, och den som ställs inför ett likartat fall får på egen hand bilda sig en uppfattning om avgörandets betydelse i den nya situationen genom att tolka Högsta förvaltningsdomstolens avgörande. Högsta förvaltningsdomstolen ger ofta ganska utförliga motiveringar, vilka kan vara till ledning för tolkningen.

Högsta förvaltningsdomstolen och Högsta domstolen kan inte, som vissa andra länders högsta domstolar, ogiltigförklara en författning eller en enskild föreskrift. Däremot kan landets båda högsta domstolar – och även andra domstolar och myndigheter – vid prövningen av ett mål eller ärende underlåta att tillämpa en bestämmelse som domstolen anser strida mot grundlag eller annan överordnad författning. När Högsta förvaltningsdomstolen prövar ett åsidosättande av författningar som beslutats av riksdagen eller regeringen,

det vill säga lagar och förordningar, ska den särskilt beakta "att riksdagen är folkets främsta företrädare och att grundlag går före lag" enligt 11 kap 14 § regeringsformen.

Rättsprövning

Högsta förvaltningsdomstolen kan under vissa förutsättningar pröva om ett beslut av regeringen strider mot någon rättsregel. Detta institut kallas rättsprövning. En förutsättning för rättsprövning är att regeringens beslut innefattar en prövning av den enskildes civila rättigheter eller skyldigheter som avses i artikel 6.1 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. En ansökan om rättsprövning ska ha kommit in till Högsta förvaltningsdomstolen senast tre månader från dagen för beslutet. Finner Högsta förvaltningsdomstolen att regeringens beslut strider mot någon rättsregel på det sätt som sökanden har angett eller som klart framgår av omständigheterna, och är det inte uppenbart att felet saknat betydelse för avgörandet, ska beslutet upphävas. Om det behövs, ska ärendet visas åter till regeringen. I annat fall förklaras att beslutet ska stå fast.

Resning och återställande av försutten tid

Högsta förvaltningsdomstolen, liksom numera även kammarrätt, prövar vidare ansökningar om resning i avgjorda ärenden och om återställande av försutten tid när det är fråga om sådana ärenden för vilka regeringen, förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet är högsta instans. För att en resningsansökan ska beviljas krävs i allmänhet att det kommit fram viktiga nya omständigheter sedan ärendet avgjorts eller att ett allvarligt fel förekommit vid handläggningen av ärendet. Om länsrätten är den sista instans som prövat sakfrågan (det vill säga kammarrätten har inte meddelat prövningstillstånd) ska resningsansökan ställas till kammarrätten. Högsta förvaltningsdomstolen kan inte pröva en resningsansökan om inte sakfrågan har bedömts i kammarrätten. Återställande av försutten tid kan beviljas, om någon har försummat att överklaga ett avgörande i rätt tid och detta beror på ett oförutsett eller ursäktligt hinder, så kallat laga förfall.

Historik

1909: Domstolen grundades 1909 under namnet *Kunglig Majestäts regeringsrätt*. Före dess var Högsta domstolen högsta instans även i förvaltningsärenden. Det första regeringsrådet var Johan Ramstedt, som innehade sin post till år 1912.

1958: En fullföljdsbegränsning beträffande skattemålen infördes genom att krav på prövningstillstånd uppställdes i vissa fall.

1972: Regeringsrätten blev även administrativt fristående från regeringen med en egen kansliorganisation och egna beredande tjänstemän. I samband med förvaltningsrättsreformen infördes krav på prövningstillstånd i flertalet mål i Regeringsrätten. Regeringsrätten flyttade in i egna lokaler i Stenbockska palatset och Riksens ständers hus på Riddarholmen.

1975: Genom 1974 års regeringsform bytte domstolen namn till Regeringsrätten och upphörde att döma i kungens namn som Kungl. Maj: t. Därmed upphörde också bruket att Regeringsrättens domar och beslut meddelades på Stockholms slott.

1981: Nya domförhållningsregler infördes innebärande att ärenden angående resning och återställande av försutten tid kan prövas av tre ledamöter, när prövningen är av enkel beskaffenhet.

1988: Institutet rättsprövning infördes enligt vilket Regeringsrätten prövar om bland annat regeringens beslut i vissa förvaltningsärenden strider mot någon rättsregel.

1992: Möjligheten att ett regeringsråd ensamt kan avgöra frågor om prövningstillstånd infördes tillsammans med andra lättnader av kraven på Regeringsrättens sammansättning i vissa mål.

1995: Socialförsäkrings- och bidragsmål som tidigare tillhört Försäkringsöverdomstolens kompetensområde överflyttades till Regeringsrätten i samband med att Försäkringsöverdomstolen avskaffades. Genom Sveriges inträde i EU fick Regeringsrätten en delvis ny roll som den främsta garanten för att gemenskapsrätten tillämpas korrekt inom landet. De flesta frågor som regleras på europeisk nivå faller nämligen inom förvaltningsrättens område.

2011: Domstolen bytte namn till Högsta förvaltningsdomstolen.¹²

Lagstiftning

Landskapslagarna

I den äldre Västgöotalagen finns knappast något, som tyder på att kungen skulle ha högsta domsrätt. Men redan i den yngre Västgöotalagen föreskrivs, att två *ræfinga ping* – på vilka sannolikt dom på kungens vägnar dömdes – skulle hållas varje år. Enligt Östgöotalagen skulle dock räfst (*kunungxræfst*) hållas endast vart tredje år, men därmed avsågs sannolikt endast det längsta uppehållet mellan två räfst. I Svealagarna är kungens domsrätt redan fullt utbildad. Ordet "räfsteting" används visserligen inte, men i samband med edsöreslagarnas utfärdande fick kungens dömmande befogenheter särskild betydelse.

Edsöreslagar (fornsvenska *epsöre*, av *ep*, ed, och *sværia*, svärja, avlägga ed, imperfekt sor), egentligen "edsvärjande", var en form av lagar som fanns i Sverige från tidig medeltid. Lagarna syftade till att kriminalisera övervåld och förgripelser mot den personliga säkerheten.

De stiftades genom att kungen och i vissa fall även rikets främsta stormän svor en ed (söre=svära), vanligtvis i samband med kungens trontillträde. Genom eden förpliktade de sig att försvara den allmänna friden i landet.

Till edsöreslagarna hörde de medeltida fridslagarna, det vill säga reglerna om hemfrid, kvinnofrid, tingsfrid och kyrkofrid, men fridslagarna var fler än dessa.

Innehåll

1. [Rimkrönikan](#)
2. [Alsnö stadga](#)
3. [De första landslagarna och Edsöresbalken](#)
4. [1734 års lag](#)

Rimkrönikan

Edsöreslagar kan spåras tillbaka till 1100-talets slut. Enligt rimkrönikan och andra bevarade handlingar stadfästes dessa under Birger jarls regering i mitten av 1200-talet. Dessa finns inte bevarade, men det är sannolikt att bestämmelserna om hemfrid, kvinnofrid, tingsfrid och kyrkofrid i Östgöotalagen går tillbaka på Birger jarls fridslagstiftning. Syftet med att sammanföra dessa olikartade brott och beteckna dem som edsöresbrott var att trygga den allmänna säkerheten genom en strängare bestraffning av sådana våldsgärningar.

Alsnö

I Alsnö stadga (omkring 1280) förnyade Magnus Ladulås sin fars förordningar till främjande av trygghet och lugn i riket. Bröt någon mot den av kungen besvurna friden, sades han "bryta mot konungens edsöre". I Alsnö stadga upptogs som edsöresbrott:

- att dräpa eller sarga i kyrka, på kyrkogård eller på ting
- att våldföra kvinna
- att sarga eller dräpa någon i hans eget eller annan mans hus
- att hämnas då fred blivit lovad och förlikning gjord
- att hugga lem av annan.

Straffet för edsöresbrott var:

- att brottslingens lösegendom förverkades till kungen, häradet och målsäganden, (en tredjedel var).
- att förbrytaren blev biltog (*Biltog, från fornsvenska biltugher, är ett straff i den svenska rättshistorien, som innebar att den dömda var fredlös i hela riket, varigenom vem som helst kunde döda honom. Straffet utdömdes för brott mot edsöre, och var mildare än dödsstraff eftersom det fanns möjlighet till förlikning.*^[1] *Biltoghet utdömdes som dom i tingen.*) tills den som han hade förbrutit sig mot bad för honom.
- att han, sedan han återfått fred, fick böta 40 mark till kungen.

Dessa fridsstadganden bekräftades med ed av kungen och de förnämsta herrarna i riket (jämför *Västgötalagen IV, 19, Schlyters upplaga*). Enligt Upplandslagens konungabalk, 4, skulle denna ed av kungen och de "allra högste herrarna i Sverige" förnyas vid varje konungaval.

Äldre Västgötalagen 1290

De första landslagarna och Edsöresbalken

Edsöreslagarna kan ses som en början till en rikslagstiftning då straffformen markerade rikets enhet och centrala kungamaktens styrka. Till en början upptogs edsöreslagarna i de olika landskapslagarna efter beslut på tingen. I landskapslagarna var kyrkofrids-, tingsfrids-, kvinnofrids och hemfridsbrotten betecknade som edsöresbrott, även om det förekommer vissa olikheter i de olika lagarna.

Redan i Upplandslagen hade det funnits en särskild edsöresbalk. Även i de första landslagarna, Magnus Erikssons landslag på 1350-talet och Kristoffers landslag på 1440-talet, benämndes en del edsöresbalk. Enligt edsöresbalken skulle den som bröt mot någon av lagarna få extra strängt straff. I landslagen upptogs även andra förbrytelser som edsöresbrott, till exempel att taga fast någon för misstanke om stöld och sedan basta, binda och pina honom utan bevis och så vidare.

Alsnö stadga

Utdrag ur stadgan

"Ellighær mæðær þy at þæt ær wæl wærðuct, at þær sum os fylghia frammarmer baðpi mæð raðdhum oc hialpp, at þer havi mere æru, tha giwm wir allæ warue mæn oc wars kyæræ broðþors bændigs oc allæ þerræ bryttia oc landbo oc allæ tha i therræ goz æru liðughæ af allum konongslicum ræt, swa oc allæ ærkibiskopsins swennæ oc allæ biscopænnæ swenæ. Wir wiliwm oc at allir þer mæn, ær mæð ørs þiænæ, at þer havi þæt samæ frælsi, hwem sum þer þiænæ hælst."

Alsnö stadga är en stadga som utfärdades av kung Magnus Ladulås på Alsnö hus, troligen 27 september 1280. Alsnö stadga har av äldre forskning setts som det dokument som konstituerar ett världsligt frälse i Sverige. En nyare forskningsinriktning hävdar däremot att stadgan snarare ytterligare formaliserar och skriftfäster ett redan existerande system.

Stadgans form och innehåll

Alsnö stadga är utformat som ett öppet kungligt brev, det vill säga riktat till ”allum þem mannum ær þettæ breff se och høræ” (”alla som tar del av brevet genom att läsa det eller få det uppläst för sig”). Det ursprungliga brevet är inte bevarat. Stadgan är känd genom två avskrifter på fornsvenska från 1300-talets första hälft. Båda texterna kommer från handskrifter där de utgjort bilagor till Västgötalagen. Den äldre, från omkring 1325, har tillhört den så kallade Vidhemsprästen.

Stadgans uppställning är standardmässig för ett medeltida latinskspråkigt diplom från 1200-talets slut. Den svenskspråkiga förlaga som de bevarade texterna kopierats från var sannolikt en samtida översättning av ett latinskspråkigt original.

Stadgan är indelad i fyra artiklar. Artikel 1 är mycket utförlig, mer än tio gånger längre än någon av de övriga, och kan därför anses som stadgans huvudartikel. Den brukar ibland betecknas som ”gästningsartikeln”. Artikel 2 handlar om konungs [edsöre](#), artikel 3 är den som ansetts konstituera eller åtminstone formalisera det världsliga frälset och därför ofta kallas ”frälseartikeln”. Artikel 4 handlar om kungliga ämbetsmäns olaga skatteuttag från bönderna.

Artikel 1

Gästningsartikeln (***Gästning** var den skyldighet som allmogen i Sverige förr hade att härbärgera och förpläga kungliga personer, och de av kungen utskickade. Denna skyldighet ändrades under medeltiden till stående skatt, så kallad gengärd. Missbruket av gästning kallades våldgästning.*) inleds med en problembeskrivning. Den kungör att det under en längre tid förekommit en ”osed”, nämligen att resande stormän med sina följen våldgästar bönder utan att göra rätt för sig. Enligt stadgan tömmer de böndernas lador men aldrig æru þer swa rikir et þer willia eigh gistæ fatøkræ mannæ hus oc allæn sin cost hawæ vtæn pæningæ, oc nõtæ þet vp enæ littlæ stund ær hin fatøke hawir længi arwuðþæt fore (ungefär: "aldrig är de så rika att de drar sig för att gästa en fattig mans hus och ta sig mat utan att betala och äter på en liten stund upp det som den fattige länge fått arbeta för"). Stadgan inskräpper därför de bestämmelser som gäller för vägfarandes skyldigheter gentemot bönderna.

Artikeln stadgar att det i varje härad ska finnas en rättare som anvisar de vägfarande ett övernattningsställe hos någon bonde som ska erhålla ekonomisk kompensation för gästningen. Bötesbelopp fastställs för den som tredskar mot rättarens beslut. Om en bonde vägrar att ta emot en gäst ska han böta tre mark penningar, av vilka kungen och den resande får vardera en mark, häradet 16 örtug och rättaren 8 örtug penningar. Om rättaren inte kan anvisa en lämplig övernattningsplats döms han att betala sex mark, två till den resande, två till kungen och två till häradet. Om en vägfarande våldgästar en bonde och inte betalar för sig räknas det som rån. Den skyldige har då en månad på sig att erlægga 40 mark i böter, annars döms han fredlös (”uthlægær”) i hela riket. Allmänt klargörs att gästning innebär en skyldighet från vilken endast undantas kungen och biskoparnas egna gårdar samt de gårdar som ägs av riddare och väpnare som är i kungens tjänst.

Artikel 2

Stadgans edsöresartikel innehåller ett bekräftande av Birger jarls tidigare, numera försvunna, stadgor om edsöresbrott. Den första bestämmelsen gäller straffet för den som dräper någon i annans gård, offrets egen eller tredje parts. En sådan dräpsman döms ”vtlaghöer” vilket innebär landsförvisning. Han mister all sin egendom ovan jord och döms ”biltog” (fredlös) över hela riket, vilket innebär att han saklöst kan dödas av vem som helst om han påträffas inom rikets gränser. Egendomen delas i tre lika stora delar som går till målsägaren, kungen och häradet. Målsägaren kan dock, om förlikning ingåtts, begära hos kungen att förövaren får lösa sin biltoghet mot en avgift om 40 mark penningar som går till kungen.

Artikeln stadgar ”samu hæmö” (samma påföljd) får den som dräper eller sårar någon i kyrka eller på tinget, som bryter ingången förlikning, lemlästar eller våldtar någon eller griper en man för annan mans gärning.

Artikel 3

Stadgans tredje artikel är den omdiskuterade så kallade "frälseartikeln". Den meddelar att: "...ger vi alla våra män och vår käre bror Bengts män och alla deras brytar och landbor och alla dem som i deras gods finns, fria från all kunglig rätt. Dessutom alla ärkebiskopens svenner och alla biskoparnas svenner. Vi vill också att alla män som tjänar till häst att de skall ha samma frihet..."

Det som diskuterats av forskningen är vad som ska innefattas i "kunglig rätt". Den vanligaste tolkningen har varit att uttrycket åtminstone täcker in de ordinarie ledungsskatterna och gengärden (den kungliga gästningsrätten).

Ett annat problem är slutet på den mening som handlar om 'alla som tjänar till häst'. Den slutar nämligen: "...hwem sum þem þianaæ hælst" ("vem de än tjänar"). De historiker som vänt sig mot tanken att Alsnö stadga konstituerar frälset i Sverige har hävdats att det endast är denna detalj som var en nyhet vid stadgans utfärdande. De menar att en frihet från kungliga skatter och pålagor redan flera årtionden tidigare genomförts för de män som stod i direkt tjänsteförhållande till kungen. Alsnö stadga utvidgar enligt denna tolkning en redan befintlig frälsefrihet till att gälla även de lägre frälseklasserna; de som tjänade kungens män innefattas nu också av stadgan i just begreppet "kungens män". Frälsets framväxt ses i denna tolkning som en långvarig flerstegsprocess där Alsnö stadga snarare bekräftar redan existerande förhållanden än skapar en ny samhällsklass.

Artikel 4

Den sista artikeln förbjuder innehavare av förläningar att självsvåldigt pålägga bönderna något slags utgifter eller prestationer utöver de ordinarie. Extra gästning eller skjutsningar får inte förekomma utan att bönderna inom förläningen medger sådana genom beslut vid tingen. Om bestämmelsen inte följs resulterar det i förlust av förläningen och skyldighet att erlägga ekonomisk ersättning till de drabbade bönderna.

Tälje stadga

Tälje stadga från år 1345 utfärdades av kung Magnus Eriksson den 17 juli. Stadgan reglerar främst frälset och inarbetades senare i landslagen. Intressant är även bestämmelser rörande rättartinget och konungsnämnden. Stadgan innehåller även regler vid fester och bröllop. Inget original finns bevarat.

Stadgan är utfärdad *Söndagen näst efter helige Knuts dag då vi var i Tälje (Telghiom) med våra biskopar och alla riksråd i Sverige*. I första artikeln fortsätter man utveckla frälset från Uppsala stadga året innan. Den stora skillnaden från den tidigare Skänninge stadga 1284 är att även svenners hustrur och barn innefattas. Detta har uppfattats som att först nu även väpnare har fått full frälsevärdighet. Artikeln inarbetades senare i landslagens Konungabalk. När det gäller rusttjänsten skall frälseman ha en god stridshingst värd minst 40 mark, samt sadel, hjälm, rustning, samt fulla vapen. Vapensyn skall hållas den 29 juni varje år där frälseman personligen infinner sig. Om frälseman ej längre förmår krigstjänst skall han ställa upp vid vapensynen med son eller svärson som kan göra tjänst i hans ställe. Vapensyn skall hållas i Enköping, Västerås, Strängnäs, Linköping, Kalmar, Jönköping, Falkenberg, och Skara. Om bonde vill bli frälseman skall han ställa upp en häst och fulla vapen vid vapensynen. Den som undviker vapensynen böter 40 mark. Han förlorar också därmed sitt frälse och återfår det endast genom konungens nåd. Den som begår fanflykt i krig har förverkat sitt liv. Angående morgongåva sätts ett högsta belopp på 100 mark. Antalet gäster begränsas till en biskop med sina kaniker, samt 2 andra kaniker, 8 riddare, 40 väpnare, 10 kyrkoherdar, och 20 bönder. Om man bjuder fler bötes 40 mark till konungen. Den som bjuder in sig själv får erlägga böter efter samhällsklass. Länsmannen har rätt att komma oanmäld för att kontrollera tillställningen. Rättartinget tycks vara en helt ny term där konungen själv eller hans förordnade tar upp mål för överklagande. Sex veckor i förväg skall konungen med brev kungöra när och var han ämnar utöva sin domsrätt på rättarting. Artikeln införlivades senare i landslagens Rättegångsbalk^[3].

Om bibehållen frälserätt för avlidna frälsemäns änkor och minderåriga barn, samt hur riddares och svenners vuxna söner skall kunna bibehålla frälset för sina och sina syskons gods.

1. Om frälsemäns utrustning.
2. Om årlig vapensyn.
3. Hur frälseman skall antagas.
4. Om frälseman som för ålder eller bräcklighet inte förmår själv uppehålla tjänsten.
5. Om frälsemans rätt att njuta sig till godo sons eller söners rusttjänst.
6. Om frälseman som vill lämna frälset.
7. Om rusttjänstens uppehållande genom son eller måg, för alla som äro samman av disk och duk.
8. Om deras plikt, som på kungens vägnar skola vapensyn förrätta.
9. Om ansvar för den som döljer sig undan konungens tjänst eller rymmer undan hans baner.
10. Om ersättning åt den som i kronans tjänst blir fången eller förlorar sin häst.
11. Om morgongåva, till hur stort belopp den må givas och om arvsrätt till morgongåva.
12. Om brudskänker och bröllopskläder.
13. Om bröllop och andra gästbud, hur många därtill bör bjudas och om deras följe. Om böter för den som objuden infinnet sig och hur slika böter skall krävas. Om lekares avlöning.
14. Om rättarting, som hålls av konungen själv eller dem som konungens dom har. Om hur de i förväg skall utlysa och hur vid dem skall käras.
15. Om käromål för gäld.
16. Om den som bryter konungens dom och om Konungsnämnden, samt nämndens arvode.

1300-talet

Magnus Eriksson föreskrev 1344, i den så kallade Uppsalastadgan, att i varje lagsaga skulle finnas en tolvmannanämnd, utsedd av kungen och "landsmännen". Nämnden skulle se till att de "som allmogen ofreda" kom under konungens räfst. Genom en ny stadga 1346 (den s.k. Upplandsstadgan) fick denna "konungsnämnd", rätt att själv döma i sådana mål (på kungens vägnar), men Magnus Erikssons landslag återupplivade 1344 års bestämmelser om dess kompetens. Om dessa blivit bestående, hade Sverige kunnat få en inrättning, liknande Englands anklagelsejury, men genom Kristofers landslag flyttades konungsnämnden in i själva räfstetinget, och kom att där motsvara den vanliga engelska juryn. Vid räfstetingsinstitutionens förfall förlorade konungsnämnden också i denna mening sin relevans.

I en annan stadga av Magnus Eriksson, den så kallade Täljer stadga av 1345, kallades den kungliga domstolen *rättarting*. Däri föreskrevs nämligen att, när kungen själv, eller de som äger att döma på hans vägnar, önskar "*sin rættæræting haldæ vm alt riket*", då skall det kungöras i vart landskap sex veckor i förväg. Detta stadgande upptogs i Magnus Erikssons landslag (Thingmålalbaken 39), vars innehåll anges med följande ord: "*Nu vm kununx ræfst huru hon ægher vara*". Det verkar som om konungsräfstens och rättartingens står för samma sak i denna lag. På dessa ting, avdömdes inte bara brottmål, utan även civila mål.

I avseende på vissa mål, särskilt edsöresmål, hade konungstingen uteslutande kompetens. Den nämnd, som här avgjorde faktum, utsågs med parternas och häradsmännens bifall av häradshövdingen (som själv skulle sitta i nämnden) till ett antal av tolv män av häradet, av vilka hälften skulle vara "hovmän" och hälften bönder.

1400-talet

Erik av Pommern ville avskaffa lagmanstingen och ersätta dessa med räfsteting. I en stadga av 1413 föreskrev han nämligen, att lagmansting inte längre skulle hållas, men att däremot räfsteting skulle hållas på

bestämda tider i varje lagsaga, i allmänhet två gånger om året (således bli lagtima och ej urtima såsom enligt Magnus Erikssons landslag). På dem skulle domsrätten utövas av biskopen, två av kapitlet, lagmannen och sex av kungen utsedda frälsemän.

Kristofers landslag återinförde emellertid lagmanstingen, men skilde mellan räfste- och rättarting, av vilka de förra blev lagtima, de senare urtima. Dels stadgades det nämligen att *ræfst* eller *landztingh* skulle hållas åtminstone en gång om året i varje lagsaga. Kunde kungen ej själv närvara, skulle biskopen och två av hans kapitel, lagmannen och två av riksens råd eller andra goda friborna män ha makt att döma i kungens frånvaro.

Den nämnd som på dessa räfsteting skulle fälla avgörandet, var, som ovan omtalats, konungsnämnden. Dels stadgas att, om kungen eller de, som dömer på hans vägnar, önskar hålla rättareting, då skall det brevlades kungöras i landskapet sex veckor i förväg. Vid dessa rättarting skulle häradshövding utse nämnd: tolv män av häradet, hälften hovmän och hälften bönder och landbor, goda bolfasta män, som vederdelomän och häradsmän godtog. Till räfstetingen, men ej till rättartingen hörde särskilt högförräderimål och nästan alla brott mot konungsbalken.

Skillnaden mellan räfsteting och rättarting hade sannolikt inte i verkligheten någon större betydelse. För övrigt förefaller dessa konungsting i stort mot slutet av medeltiden mer och mer ha råkat i förfall. Det blev i stället allt vanligare under loppet av 1400-talet, att den högsta domsrätten utövades av kungen eller riksföreståndaren jämte rådet på herredagar eller rådsmöten, eller att rådet ensamt dömde kungens dom. Den påtagliga bristen på stadgad ordning och enhetlighet i rättskipningen ledde slutligen, efter flera misslyckade försök till införande av större stadga i den högsta domsrättens utövning, till upprättandet av Svea hovrätt 1614.

De gamla konungstingen anses vara upphävda genom den 1615 utfärdade "Rättegångsprocessen", där (§ 20) det heter, att "*för thenne vår konungzlige hofrätt och öfverste doom skola införas, cognosceras och ändtligen sljtas*" bland annat "*alle ärender, som aff konungens nämnd pläga ransakas och dömas å ræfst eller landz-ting, thesslijkes å rättare-ting*".

Räfsteting motsvarades i Danmark av Kongens ting.

Setting

På Gotland var setting en domstol till 1645, då ön övergick till Sverige, men inga settingarkiv är bevarade.

Kronologisk genomgång av de juridiska historien.

500 talet

Utblick

- År 529: CJC skapades då Kejsare Justianianus sammanfattade och systematiserade den romerska rätten. Kejsaren ville återuppbygga det romerska riket genom en gemensam rätt. CJC bestod av fyra delar; Codex, Digesta, Institutiones och Novellae. Den romerska rätten som lever kvar än idag är vad Justianianus plockade ihop utifrån vad han ansåg passade ihop.
- År 570-632: Profeten Muhammed tog emot islams heliga budskap, vilket senare skrevs ner som Koranen. Koranen utgick från sedvanerätten och ändrades bara när den ansågs vara ofullständig eller otillräcklig.

600–900 talet

Utblick

- Två kategorier av muslimer uppstod: sunni- och shiamuslimer. Splittringen mellan de olika kategorierna växte, och på 800-talet bildades fyra olika skolor som tolkade Koranen olika; Malaki, Hanafi, Shafii och Hanbali.

1000 talet

Utblick

- År 1066 skedde slaget vid Hastings. Efter detta fick England en enhetlig lag i hela nationen. Detta är en stor anledning till att England saknar en kodifikation (jämför med Frankrikes Code Civil och Tysklands BGB). England hade aldrig det praktiska behovet av att ena landet genom en gemensam lag, som tillsammans med upplysningens och naturrättens tankar var grunden för kodifieringsidéerna på kontinenten.
- Kung Henry III regerade i England. Han moderniserade engelsk lag och var en ovanligt mäktig monark, som var accepterad av såväl fransoser som engelsmän. Feodalismen var under stark monarkisk kontroll och kyrkan kände den starka påverkan av kronan (även om kyrkan slogs för sina privilegier).
- År 1088 grundades universitetet Bologna. Universitetet tilldrog sig många historiskt bemärkta personer, som Gratianus och Irnerius -vilka gjorde Bologna till ett europeiskt centrum för rättsvetenskap. Universitetet förknippas även med namn som Dante, Boccaccio och Petrarca.

1100 talet

Utblick

- Fram till 1100-talets början var den engelska rätten och övriga länders rätt ”samma familj”, germansk och feodal. Först därefter började de olika rättssystemen att utvecklas åt olika håll.

1200 talet

Utblick

- År 1215 slöts Magna Carta ”det stora fördraget”, ett avtal mellan kung Johan I (utan land) adeln och prästerna, som reglerade bland annat skattefrågor. Avtalet tvingade kungen att dela med sig av sin makt till de två översta stånden.
- År 1296 tillkom Upplandslagen. Upplandslagen har flera kanoniskt rättsliga inslag, exempelvis att kyrkan fick en egen domsrätt i familjerättsliga mål. Upplandslagen skapade även själva Uppland. Hur lagen är skriven tyder på att det fanns ett motstånd, exempelvis konkurrens mellan olika furstar. Under den här tiden var den allmänna samhällssynen att lagar ska avskräcka folk från att begå brott, varför straffrätten kan beskrivas som rent av brutal. Makten centraliserades även allt mer och hamnade hos de personer som utbildat sig i Bologna.
- Inkquisitionen ägde rum, vilket var en av påve Gregorius IX (år 1227–1241 e.Kr.) särskilt inrättad institution vars syfte var att spåra upp och döma kättare.

Sverige

Rättssystemet

Riket var indelat i mindre delar, landskap, som alla hade sina egna lagar. Varje landskap hade sitt landskapsting – en plats där lagen praktiserades och möten hölls. Landskapslagarna skiftade mellan landskapen och de fanns bara i muntlig form. Lagmannen som fanns vid varje ting hade till uppgift att „tälja“lagen, dvs. förtälja, återberätta

den. Naturligtvis måste han vara kunnig, pålitlig och opartisk vilket nog inte var helt enkelt i medeltidens samhälle som mer eller mindre byggde på allianser och förtroget.

Ättesamhället orsakade lätt blodsfejd mellan de olika släkterna. Om någon skymfades på något sätt var släktingarna skyldiga att hämnas. Det kunde leda till blodiga släktfejder. Straffsystemet var hårt, man praktiserade ofta „öga för öga, tand för tand“-metoden. Även förhørs- och bevisetkniken var hård och kan tyckas osäker och orättvis.

Lagmansrätt,

Lagmansrätt, förr lantdomstol i andra instans (mellan häradsrätt och hovrätt). Lagmannen var domare, utom på Gotland där motsvarigheten (ordföranden på landstinget eller på Gotland det så kallade *Gutnaltinget*, ett allting) kallades landsdomare. Lagmansämbetet medförde en viss prestige, åtminstone till en början, som det historiskt viktiga ämbete det var. Det gav bötesinkomster också liksom häradshövdingeämbetet i häradsrätten. Detta gjorde ämbetet attraktivt för adelsmän som inte alltid var villiga att alltför ofta utöva ämbetet.

landskapslagarna.

Skånelagen

Skånelagen (på danska: Skånske Lov) är den äldsta danska och den äldsta av de nordiska landskapslagarna. Denna finns i ett flertal handskrifter på forndanska/fornsvenska (d.v.s. "fornöstnordiska") och latin och i handskriften Codex Runicus är den nedskriven i runskrift. Den första nedskriften anses vara från början av 1200-talet.

Lagen tillämpades inte bara i Skåne, utan i hela Skåneland, det vill säga förutom Skåne också i Blekinge, Bornholm och Halland.

Gutelagen

[Läs översättning av Gutalagen](#)

Vid 1200-talets mitt var Birger Magnusson jarl i Svea rike. Han införde de första landslagarna. De har också kallat Fridslagarna. De gällde Hemfrid, Kyrkofrid, Tingsfrid och Kvinnofrid.

År 1220 skrev ärkebiskop Andreas Sunesen i Lund och biskop Bengt i Linköping gemensamt till gotlänningarna och uppmanade dem att skriva ner sin lag. Eftersom så skedde, och Skånelagen då redan hade skrivits ner, är det inte orimligt att anta att även en lag för Östergötland fanns eller tillkom vid samma tid. Den texten har i så fall gått förlorad.

Norge

Magnus Lagaböters landslag 1274

Sverige

Upplandslagen

Den första landslagen var Upplandslagen som antogs 1296

Sörmannalagen

Södermannalagen är en lagbok för landskapet Södermanland och är en av landskapslagarna som skrevs under medeltiden. Man kan ana att det fanns en Södermannalagen redan under senare tiden av 1200-talet.

Den äldsta Södermannalagen skrevs samman på 1280-talet. Lagen finns bevarad i två handskrifter med vissa skillnader. År 1325 sammanträdde en kommitté för att revidera lagen vilket resulterade i den text som finns i handskrift B och som stadfästes av kungen år 1327. Olika uppfattningar har framlagts om handskrift A återger den äldsta lagtexten, således tillkommen före Upplandslagen, eller om den innehåller en text som sammanställts efter 1296 under inflytande av Upplandslagen eller om den utgör en variant av den stadfästa lagen. Vidare finns ett fyrtiotal exemplar av kyrkobalken, sammanbundna med landslagen. Södermannens "Samting" eller "Södermannas ting" hölls i Strängnäs.

Östgötalagen

Östgötalagen är en medeltida landskapslag för Östergötland och de småländska länderna Kinda (som också omfattade Ydre härad), Vedbo, Tjust med flera mindre områden samt Öland.

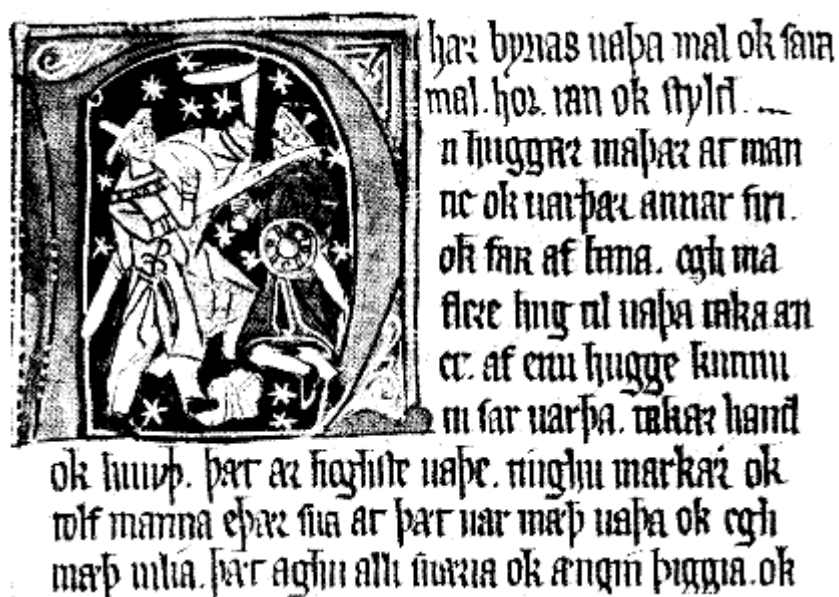
Den bevarade uppteckningen anknyter tydligt till lagmannens muntliga föredrag och anses tillkommen omkring 1290. Det är högst troligt att denna har äldre förlagor.

Östgötalagen gavs ut i tryck av Hans Samuel Collin och Carl Johan Schlyter 1830. En moderniserad svensk tolkning med kommentarer gavs ut 1933 av Åke Holmbäck och Elias Wessén.

Det finns bara en medeltida handskrift bevarad av Östgötalagen, och den är från mitten av 1300-talet. och visar lagen som den redigerades cirka 1290. Vidare finns en handskrift från 1500-talet och den tryckta utgåvan från 1609, som tydligen grundade sig på andra medeltida förlagor. Ytterligare tre exemplar av kyrkobalken har bevarats, sammanhäftade med landslagen som ett komplement till denna.

Östergötlands lagsaga omfattade även de flesta av de små landen söderöver. Landstinget, "Ljonga ting", hölls i nuvarande Linköping

Östgötalagen nedtecknades ca 1350

Detta är samma text som återges på [sidan](#), i handskrift från omkring 1350. Fonemet æ skrivs i handskriften som a med en liten punkt uppe till höger (ungefär: a'), i texten nedan skrivs ljudet som Æ och æ. Transkriptionen bygger på Schlyters version, med följande undantag: Det p-liknande tredje tecknet i tredje ordet ovan, den dentala frikativan, skrivs i texten nedan som th i början av ord, annars som dh (tredje ordet alltså som "uadha"). Ö-ljudet skrivs ø.

Västgötalagen

Uppdaterad med tillägg 1280 [Äldre Västgötalagen 1290](#)

Gårdsrätt

Norges äldsta Gårdsrätt är känd under namnet Kung Hakons Borgararétt och härrör från Håkon Magnussons tid (1299–1319).

Upplandslagen

Upplandslagen utarbetades av en kunglig kommission med lagmän, andra stormän och präster, varav några hade studerat vid universitetet i Paris. Den stadfästes av kungen 1296. Lagen är mycket väl strukturerad med konsekvent terminologi och väl fungerande samband mellan olika regler. Den var den första lagen som gällde

för hela Uppland och den ersatte de "spridda flockar" som fanns i de tre folklanden Tiundaland, Attundaland och Fjädrundaland. Lagens struktur och en stor del av dess innehåll överfördes till landslagen och systematiken lever vidare i 1734 års lag.

Fem handskrifter av hela Upplandslagen har bevarats förutom cirka 120 exemplar av enbart kyrkobalken. Lagen gällde även i Gästrikland. [15] De tre folklanden hade var sin lagman, men som en följd av den gemensamma Upplandslagen inrättades även en befattning som lagman för hela lagsagan. Hans tingsplats var i Uppsala, dvs. Gamla Uppsala. Enligt stadfästelsebrevet hade Tiundalands lagman Birger Persson givit tillkänna att i den lag för de tre folklanden, som då var kringsspridd i flera olika samlingar, ej längre var fullt skälig, somligt dunkelt utsagt och somligt mycket svårt att rätta sig efter.[1] Rättsläget med den äldre lagen beskrevs som en tung olägenhet. Kung Birger Magnusson gav lagman Birger uppdraget att tillsätta en kommitté av de kunnigaste i folklanden vars uppdrag blev att fastställa vad gammal lag har varit och om vad i ny lag borde stadgas och sammanfogas. Birger tillsatte en nämnd på 12 man som bestod av; från Tiundaland magister Andreas And, som var domprost i Uppsala, riddarna Röd Källdorsson och Bengt Bosson, samt Ulf Lagmansson, Hagbard från Söderby, Anders från Forkarby och Torsten från Sandbro; från Attundaland riddare Filip röde från Rundby, Håkan Lagman, Eskil den skelögde, Sigurd domare och Jon gåsabog; från Fjädrundaland Ulv från Önsta, Götrik och Ulvheden domare. Efter att man sammansatt den nya lagen kungjordes den på tinget och stadfästes av kung Birger Magnusson den 2 januari år 1296. Med tiden fortsatte lagen att utveckla sig och nya stadganden infördes i form av tillägg. I vissa fall förblev de som bihang efter huvudtexten, i andra fall kom de genom avskrivningar att inarbetades i lagen.

Lagen avsågs att gälla främst i de tre folklanden, samt norra Roden och Gästrikland.[3] Den fick betydelse vid utformningen av de andra lagarna i Svealand där dess lagbud blandades med gamla stadganden från respektive lagsagor. Lagen efterträddes först vid början av 1350-talet av Magnus Erikssons landslag. Då denna lag saknade kyrkolag infogades ofta Upplandslagens kyrkobalk här och kom så att användas i de efterföljande landslagarna ända in på 1600-talet.

Tiohäradslagen

Folklanden Varend (med fem härad), Finnveden (med tre härad) och Njudung (med två härad) bildade tillsammans Tiohärads lagsaga. Varend och Sunnerbo härad av Finnveden bildar sedan 1600-talet Kronobergs län, medan övriga delar ingår i Jönköpings län. Av Tiohäradslagen – ibland kallad Smålandslagen – finns bara kvar två exemplar av kyrkobalken, sammanbundna med landslagen. Handskrifterna är från mitten eller senare delen av 1300-talet, men kyrkobalken kan ha formulerats på 1290-talet. Lagsagan hade sin tingsplats vid Växjö.

Närkeslagen

Närkeslagen är inte bevarad, men det står klart att en sådan har funnits och att den stadfästes av kung Magnus Ladulås (1275-1290). I ett brev riktat till Närkes invånare den 6 maj 1330 talar nämligen kung Magnus Eriksson om bestämmelser som finns "i er lagbok, stadfäst av den höge fursten herr Magnus, Sveriges dåvarande konung, vår allrakäraste farfar".

Stadslagen

Björköarätten

Björköarätten får förutsättas vara vår äldsta stadslag och anses ha tillkommit under 1200-talets andra hälft. Den gällde för Stockholm, liksom för flera andra köpstäder, t.ex. Lödöse. Lagen är kortfattad och saknar den balkindelning som senare blev vanlig. Kriminalrätt, handelsrätt och sjö rätt behandlas utförligt, medan familjerätt och förmögenhetsrätt avhandlas knapphändigt. Kyrkorätt saknas helt. Sedan landslagarna tillkommit får Björköarätten endast ses som ett komplement till den landsrätt som gällde för området ifråga. [Läs lite i boken](#)

1300 Talet

Utblick

- Under 1310-talet ägde Botolfprocessen rum. Detta är den enda väldokumenterade svenska kättarprocessen.

- År 1350 tillkom Magnus Erikssons landslag. Den heliga Birgitta gjorde senare uppror mot Magnus Eriksson och Blanka.
- Flertalet svenska kvinnor utpekades som allierade med djävulen. Brottet straffades i regel genom att kvinnan brändes på bål - oavsett om kvinnan egentligen var skyldig eller inte.

Sverige

Lagmansrätten

Redan i allmänna stadslagen (mitten av 1300-talet) inskränktes lagmansrättens verksamhet till landsbygden. I stad infördes istället kämnärsrätt och i andra instans rådstuvurätt. Där sökte man emellertid länge lagmansrätten både som första och andra instans. Fastän man försökte att inskräpa en bestämd instansordning genom flera stadgar (åren 1493, 1593 och 1598), var det först efter införandet av hovrätten och utfärdandet av 1614 års rättegångsprocess, som lagmansrättens egenskap av andra instans någorlunda iaktogs.

Lagmansämbetet medförde en viss prestige, åtminstone till en början, som det historiskt viktiga ämbete det var. Det gav bötesinkomster också liksom häradshövdingeämbetet i häradsrätten. Detta gjorde ämbetet attraktivt för adelsmän som inte alltid var villiga att alltför ofta utöva ämbetet. Istället upprätthölls ämbetet i praktiken ofta under 1600-talet av så kallade lagläsare (även lagförare) som var ett slags avlönade vikarier, som inte sällan genom det ofta förekommande bruket att läsa lag vid flera häradsrätter parallellt, förvärvade betydande juridiska erfarenheter.

Lagläsarsystemet medförde under 1600-talets gång att bondeståndet och lokalsamhället fick ökat inflytande över domsmakten. Denna utveckling avbröts 1680 då Karl XI införde krav på att en häradshövding måste bosätta sig inom sin domsaga.

Karl XII önskade 1718 göra lagmansrätten till första och enda instans på landet under hovrätterna genom att upplösa lagsagorna och avskaffa häradsrätterna, men redan 1719 återinfördes den gamla ordningen. Genom 1734 års lag blev lagmansrättens kompetens, som på 1600-talet väsentligen begränsats, på följande sätt bestämd: vid lagmansrätt skulle endast tas upp tvistemål, som vädjats från häradsrätt; medan brottmål i regel ej skulle tas upp av lagmansrätten; endast smärre brott, som förefallit under pågående lagmansting eller sammanhängande med anhängiggjort tvistemål, kunde tas upp av lagmansrätten.

Ursprungligen, bestod lagmansrätten av lagmannen och hela tingsmenigheten, men senare ersattes den senare av lagmansnämnden. Enligt 1734 års lag skulle denna bestå av tolv nämndemän från lagsagans häradsrätter; på lagmannens anmodan kunde dock även några lagfarna män få sitta i rätten, men utan befogenhet att med lagman och nämnd taga del i domslutet. Lagmansrätterna upphävdes i Sverige 1849 och i Finland 1868.

Kämnärsrätten

kämnärsrätten, fanns redan enligt Magnus Erikssons stadslag 1349. Den var ett slags torgdomstol. Kämnärerna hade från början till uppgift att uppbära och redovisa stadens inkomster, och de mål de avdömde gällde ordningsförseelser som medförde böter.

Rådstuvurätt

Landskapslagarna

Under 1300-talet avskaffades de olika landskapslagarna. Istället infördes en allmän landslag för landsbygden och en allmän stadslag som gällde för städerna.

Södermannalagen

Gårdsrätt

Sveriges äldsta Gårdsrätt hänförs till Magnus Erikssons regering (1319–63) och Danmarks till Erik av Pommern (1396–1436), samt Norges

Fall om brott och straff under medeltiden

Hals och handrätt

Hals- och handrätt betecknade adelsmännens rätt att fängsla, åtala och straffa sina undersåtar. Rätten innefattade även dödsstraff och stympning.

I Danmark fick adeln denna rätt över egna tjänare och bönder genom Kristian III:s handfästning 1536. Sedermera ansågs i hals- och handrätten även ingå befogenhet att benåda från livsstraff. Den norska adeln fick motsvarande rätt på sina sätesgårdar genom Kristian IV:s privilegier 1646. Adels hals- och handrätt erkändes även i Kristian V:s lagar, men utövningen av denna skulle hållas inom lagens gränser. Under senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet begränsades avsevärt adels rätt på detta område, för att helt upphöra vid det fria samhällsskickets införande i Norge 1814 och i Danmark 1848.

I Sverige lyckades adeln aldrig att allmänt förvärva någon dylik rätt. Grevarnas och friherrarnas jurisdiktion sträckte sig visserligen till utdömande av livsstraff, men kungen hade benådningsrätt och var alltid domare i högsta instans. Och den i den domsrätt eller rättare husdisciplin, som adeln under sina välmaktsdagar i allmänhet kunde utöva över egna tjänare, kunde ej utdömas strängare straff än en månads fängelse vid vatten och bröd.

Innehavare av vissa gods och gårdar ansågs dock genom särskilda privilegier vara tillförsäkrade domsrätt över sina undersåtar även i brottmål som gäller livet. Så utövade sedan gammalt ägarna av Ängsö hals- och handrätt; Bergkvara hade sin borgrätt (bekräftad 1649), som även ansågs kunna döma till dödsstraff; åt Brahesläkten beviljades 1654 en lika vidsträckt jurisdiktion och halsrätt över landbönder och undersåtar på Visingsö, som ägarna av Ängsö åtnjöt.

Karl XI, som redan tidigare hade avskaffat adels gårdsrätt och grevarnas och friherrarnas särskilda jurisdiktion, upphävde även genom resolutioner 1691 och 1692 den enskilda jurisdiktion som ansågs tillkomma ägarna av dessa gods. Det medgivande som givits åt den skånska adeln i Malmö recess 1662, att få behålla sin rättighet till "hals och hand", gällde inte heller längre än till dess att svensk lag och rätt infördes i de nyförvärvade landskapen. Efter detta var hals- och handrätten i Sverige helt avskaffad

1400 talet

Sverige

Lagmansrätt,

Fastän man försökte att inskräpa en bestämd instansordning genom flera stadgar (åren 1493, 1593 och 1598), var det först efter införandet av hovrätten och utfärdandet av 1614 års rättegångsprocess, som lagmansrättens egenskap av andra instans någorlunda iakttogs.

Setting

På Gotland var setting en domstol till 1645, då ön övergick till Sverige, men inga settingarkiv är bevarade.

1500 talet

Utblick

- Gustav Vasa regerar som Sveriges kung mellan år 1523 och år 1560. Vasaätten blev genom Gustav Vasa den första monarkiska dynastin, som regerade ett enat svenskt kungadöme som ett arvrike. Gustav Vasas regering kännetecknades av införandet av ett starkt centralstyre med en effektiv byråkrati, och en protestantisk statskyrka grundad Luthers lära.

- I England rasade Tudor och Stuart-konflikten, vilket var en konflikt mellan parlamentet och kungen i England och den enda riktiga krisen för Common Law. Common Law blev genom konflikten den viktigaste garantin för frihet och ett skydd för medborgaren mot absolut auktoritet.

Sverige

1600 talet

Utblick

- Åren mellan 1500 och 1600 påverkades straffrätten i hög grad av religion. Bibeln sågs som en lagbok, och allt i bibeln ansågs vara lika viktigt.
- Amerika var en ny nation, vars medborgare fokuserade på överlevnad och därför ännu inte ansåg sig ha ett behov av ett rättssystem.
- 1648 uppkom flera kodifikationer då flera tidigare splittrade länder enades som nationalstater. En kodifikation kräver ett rike där den gäller.
- Kyrkans makt minskade drastiskt i mitten på 1600 talet.
- År 1679 tillkom Act of Habeas Corpus (mot godtycklig häktning) i England

Domstolens indelning år 1614 – 1789

	På landsbygden		I staden	
Första instansen	Häradsrätten	I häradsrätten togs de flesta mål upp som rörde invånarna där häradsrätten låg. Häradshövding och 12 nämndemän.	Kämnärssrätten med 2 kämnärer	I kämnärsrätten togs tvistemål och enklare brottmål upp. I några städer saknades Kämnärsrätter medan andra större städer kunde ha flera.
Andra instansen	Lagmansrätten	I lagmansrätten tog man upp tvistemål som överklagats från häradsrätten. Brottsmål togs endast upp om de hade anknytning till något tvistemål.	Rådhusrätten/ Rådstuvorätten	I rådhusrätten togs de flesta brottmål upp.
Tredje instansen	Hovrätten	Till hovrätten överklagade man brottmål. Alla dödsdomar skulle prövas av hovrätten. Där behandlas också en del saker som rörde adeln t.ex. bouppteckningar, testamenten och handlingar rörande arvskiften. Hovrätten var första instans vid grova brottmål som landsförräderi, majestätsförbrytelser och vid brott som begåtts av ämbetsmän och tjänstemän.	Hovrätten	Till hovrätten överklagade man brottmål. Alla dödsdomar skulle prövas av hovrätten. Där behandlas också en del saker som rörde adeln t.ex. bouppteckningar, testamenten och handlingar rörande arvskiften. Hovrätten var första instans vid grova brottmål som landsförräderi, majestätsförbrytelser och vid brott som begåtts av ämbetsmän och tjänstemän.
(Fjärde instans)	(Kungen) Hovrätten	Hovrätt inrättades 1614 för att ersätta kungen som högsta instans men redan efter några år återinfördes möjligheten att vädja till kungen.	(Kungen) Hovrätten	Hovrätt inrättades 1614 för att ersätta kungen som högsta instans men redan efter några år återinfördes möjligheten att vädja till kungen.

Undantag:

- Gotland tillhörde Danmark till 1645 då ön blev svensk. År 1681 indelades Gotland i härader.
- Norrland fick härader 1670
- Skåne, Halland och Blekinge hörde till Danmark till 1658. Svensk rättkipning infördes under perioden 1683-1602.
- Bohuslän hörde till Danmark till 1658
- Eskilstuna fristad hade en ordningsrätt som verkade motsvarande kämnärsrätten.
- Stockholms Kämnärsrätter fick även rannsaka mål som gällde liv och ära. Därifrån överklagade man direkt till hovrätten.
- I stadgan om städernas administration 1619 bestämdes att det skulle finnas två kämnärerna i varje stad, och i rådhuset skulle finnas ett särskilt rum kallat kämnärstugan. Kämnärerna skulle ta upp alla mindre ärenden till förhör och antingen i vänlighet förlika parterna eller döma. De sysslade också med att driva in böter och skatter.
- Utöver detta så fanns det ett antal olika specialdomstolar. Beskrivs i "Allmänna Domstolar" av Beata Losman.

Hjelp Jesus Christus Gudz Son.
 Åhr Christi 1606 den 19 Junii i Westnygra stod Laga
 tingh med almogan aff Hamnerlandh Socken på
 Gode Welbördig mans Hans Claessons til Aristas weg-
 ne rette Hæredzhæffdinge på Stånd, edig bntlig welbördig
 Jören Holstes til Diecknebole, Befalningsman på Easter-
 holms Stad och Stånd närware.

Nemipolen.

Bucht Erickson i Torp

Paul Larson ibm

Niels Olsen i Bodø

Jacob Jansen & Rodwijk

Sigfrid Larson i Hölby

Isaach Hurichson i Littlebolsta

Matz Josephson i Frebberby

Per Nielson i Ströma

Sigfrid Larson ibus

Chaff Martenson i Skarprattö.

Ligfrid Persson, Trägsbåts

Simon Martensan i Poorta

Gästrike Domsaga Dombok 1604

1604 1609

for the purpose of the
of the same in the
part of the same

for Oxen for bylaw. safe.

Kong et Kong mædres vighil 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838.

for Thob.

Trez van Snijping getaapt op een Snijping Kierland
 niet licht wissel op een sandstiel mede forse glazen
 siend oft wel gis h'een dierke.

for Reform

for anyone
King Cammophon og gien Ruedt tillyst for en af sine
and general Gien tillyst gien Ruedt tillyst for en af sine
for sine mættelse.

[illegible]

Kämnärsrätt

Kännärsrätt (i äldre svenska *kæmenær*, tyska *kämmerer*, av medeltidslatin *camerarius*, av *camera*, skattkammare, kassa; således ursprungligen detsamma som *kamrerare*) är en numera upphävd underdomstol i Sveriges städer.

Enligt stadslagen skulle utöver rådstuvurätten finnas även en lägre domstol ute på torget, torgrätten. Denna domstols plats blev sedermera intagen av **kämnärerna**, vilkas ämbete från början var att övervaka, uppbära och redovisa stadens inkomster. Under Gustav II Adolfs regering utfärdades stadsprivilegier i vilka kämnärerna upptas som utövande den lägre domsrätten inom staden. I den 1619 upprättade stadgan gällande städernas administration och uppkomst bestämdes att kämnärerna skulle vara två i varje stad. De skulle enligt denna stadga ha ett särskilt rum i rådhuset kallat kämnärsstugan. Kämnärernas ämbete sägs i stadgan vara att ta upp alla mindre saker till förhör och döma i enklare mål.

Vidare skulle kämnärerna utkräva böter och se till att staden fick in kapital och skatter i rätt tid.

Stockholm, kämnärsrättens protokoll 1650, 1690, 1748, 1751

Enligt Magnus Erikssons stadslag skulle det vid sidan om rådhusrätten finnas en lägre domstol i städerna som skulle verka ute på torget och avgöra mindre mål. Med tiden inrymdes denna underrätt i rådhuset och kom att kallas kämnärsrätt. Kämnärsrätter fanns bara i större städer.

I och med 1734 års lag blev kämnärsrätten första instans i städerna i flertalet mål. I Stockholm, till skillnad från övriga landet, skulle kämnärsrätten dessutom inte bara rannsaka, utan även döma, i grövre mål. Kämnärsrätten avskaffades vid 1800-talets mitt.

Stockholms gamla rådstuga, Erik Palmstedt

Bildkälla: Wikimedia Commons

Nedslagen i protokollen från Stockholms stads kämnärsrätt berättar inte minst om den livliga handelsverksamhet som pågick i staden. Vi får läsa om båtsmansänkan Margareta som sålde frukt, adelsmannen Jöran Boije som köpslog om en furuskuta med Robert Smith och konterfejaren Hoffman som fick åtta riksdaler för sitt porträtt av perukmakaren Georg Burchards hustru sedan han gjort de ändringar hon bett om.

Protokollen berättar också om kreditverksamhet, transporter och tillgrepp, om aktiviteter kopplade till mat och logi och till rättsväsende och myndighetsutövning. Tvisterna var många, Vi möter Petter Rynning som inte var nöjd med

sin undervisning i bokhållarkonsten, barberaren Hans Henning som ville ha mer betalt för att ha vårdat ett hundbett och många, många fler.

Kristofers landslag

Det är oklart om den verkligen stadfästes av kungen; i vart fall användes Magnus Erikssons landslag länge vid sidan om den nya lagen. Karl IX lät 1608 trycka Kristofers landslag med en stadfästelse och avgjorde därmed frågan om vilken lag som gällde.

I den nya tryckningen kompletterades lagen med tillägg ur Moseböckerna från bibeln. De gammaltestamentliga straffsatserna användes när de lokala domstolarna utdömde straff, men var så drakoniska att hovrätterna, till vilka domar skulle rapporteras innan de verkställdes, som regel brukade mildra dem med hänvisning till förmildrande omständigheter.

I stadfästelsen gavs domarna rätt att fortsätta att använda de gamla landskapslagarna när landslagen eller senare lagstiftning inte gav ledning.

Landslagen var i bruk fram till dess att 1734 års lag utfärdades.

1700 talet

Utblick

- Amerikas handel med England ökade, vilket medförde ett ökat behov av lagregler.
- Under 1700-talet föll Grand Moguls rike i Indien och landet gick in i ständiga maktstrider.
- År 1718 tog det kungliga enväldets slut i Sverige då Karl XII stupade vid Fredrikshald. Den tiden efteråt bär namnet Frihetstiden, och efterföljs av den Gustavianska tiden.
- År 1726 Indien fick så kallade Royal Courts och Common Law. En stor anledning till detta var den brittiska koloniseringen.
- År 1734 tillkom Sveriges Rikes Lag. Den gäller fortfarande även om innehållet, balkarna, har bytts ut till stor del.
- År 1766 tillkom den svenska Tryckförordningen.
- År 1773 ägde Boston Tea Party rum, vilket anses ha orsakat den amerikanska revolutionen.
- År 1776 tillkom den Amerikanska självständighetsförklaringen (oavhängighetsförklaringen). Amerika var därmed inte längre en brittisk koloni.
- År 1787 antogs Amerikas konstitution antogs (i kraft 1789).
- År 1788 bildades den Amerikanska Unionen bildas. Staterna enades i den gemensamma saken att bekämpa England.
- År 1789 skedde den Franska revolutionen och ett nytt lagkomplex infördes i Frankrike. Samma år skapades de federala underinstanserna i Amerika (District Courts och Courts of Appeal).

Sverige

Domstolens indelning år 1789 – 1849

	På landsbygden		I staden	
Första instansen	Häradsrätten	I häradsrätten togs de flesta mål upp som rörde invånarna där häradsrätten låg.	Kämnärsrätten	I kämnärsrätten togs tvistemål och enklare brottmål upp. I några städer saknades kämnärsrätter medan andra större städer kunde ha flera.
Andra instansen	Lagmansrätten	I lagmansrätten tog man upp tvistemål som överklagats från häradsrätten. Brottmål togs endast upp om de hade anknytning till något tvistemål.	Rådhusrätten/ Rådstuvorätten	I rådhusrätten togs de flesta brottmål upp.
Tredje instansen	Hovrätten	Till hovrätten överklagade man brottmål. Alla dödsdomar skulle prövas av hovrätten. Där behandlas också en del saker som rörde adeln t.ex. bouppteckningar, testamenten och handlingar rörande arvsifften. Hovrätten var första instans vid grova brottmål som landsförräderi, majestätsförbrytelser och vid brott som begåtts av ämbetsmän och tjänstemän.	Hovrätten	Till hovrätten överklagade man brottmål. Alla dödsdomar skulle prövas av hovrätten. Där behandlas också en del saker som rörde adeln t.ex. bouppteckningar, testamenten och handlingar rörande arvsifften. Hovrätten var första instans vid grova brottmål som landsförräderi, majestätsförbrytelser och vid brott som begåtts av ämbetsmän och tjänstemän.
(Fjärde instans)	Hovrätten	Högsta domstolen ersätter kungen som högsta instans	Hovrätten	Högsta domstolen ersätter kungen som högsta instans

Sverige hade en speciell lag för slavar i våra kolonier.

Läs [Svenska slavlagen för våra Västindiska kolonier](#)

Kämnärsrätten

I 1734 års lag (Rättegångsbalken, kap. V) behölls kämnärsrätten som första instans i städerna. I kap. VI § 4, stadgades, att där kämnärsrätt inte fanns, skulle rådstuvorätten rannsaka och döma i alla de mål som annars tillhörde kämnärsrätt. Enligt en uppgift från början av 1800-talet skulle så varit fallet i åtminstone 25 städer. Kämnärsrättens befogenhet enligt 1734 års lag var att i staden rannsaka och döma alla tvister, även brottmål, där de ej efter lag eller särskilda stadgar hörde till annan rätt. Handlade målet om liv eller ära, skulle kämnärsrätten bara rannsaka, inte döma, utom i Stockholm, där kämnärsrätten även i dessa mål skulle döma och sända in domen till hovrättens granskning

Kämnärsrätter i Sverige från vilka jag hittat protokoll.

- Borås Kämnärsrätt Protokoll från 1667 – 1849
- Göteborgs Kämnärsrätt protokoll från 1642–1797

- Helsingborgs kämnärsrätt protokoll från 1663–1812
- Karlshamns kämnärsrätt protokoll från 1673–1720
- Karlskronas kämnärsrätt protokoll från 1755–1794
- Kristianstads Kämnärsrätt protokoll från 1615–1750
- Faluns kämnärsrätt protokoll från 1815–1816
- Malmö Kämnärsrätt protokoll från 1645–1849
- Nyköping Kämnärsrätt protokoll från 1719–1723
- Västerviks kämnärsrätt protokoll från 1840–1840
- Laholms kämnärsrätt protokoll från 1640 1667
- Landskrona kämnärsrätt protokoll från 1690–1806
- Lund Kämnärsrätt protokoll från 1638–1836
- Södra förstaden Stockholm Kämnärsrätt 1816–1820 (Mest civilmål)
- Varbergs Kämnärsrätt protokoll från 1667–1819
- Ystads kämnärsrätt protokoll från 1682–1761
- Örebro Kämnärsrätt protokoll från 1730–1743

1734 års lag

1734 års lag innehöll ingen edsöresbalk, men *edsöresbrott* som begrepp bibehölls med något modifierad innebörd. Modifikationer gjordes i fråga om vad som karakteriserade de särskilda brotten och ett och annat nytt edsöresbrott tillkom. Straffet för edsöresbrott hade i stadslagarna redan helt och hållet övergått till böter. I brist på pengar skulle brottslingen halshuggas. I 1734 års lag, *Missgärningsbalken*, 23 kap., stadgades:

Hvar som edsöre bryter, man eller kvinna, i staden eller å landet, böte hundra daler och miste äran. Sker dråp deri eller rån, miste högra hand och lif sitt. Bryter någon edsöre annan gång, böte tu hundra daler.

1734 års lag (*Finska: Vuoden 1734 laki*) är den svenska lag som är grunden för den nu gällande lagen i Sverige och Finland. Den är den senaste fullständiga lagrevisionen och den ersatte de medeltida lagarna Kristofers landslag och stadslagen. Efter att 1734 års lag antagits av riksdagen stadfästes den av konungen 23 januari 1736 varefter den trädde i kraft den 1 september 1736. Det var slutresultatet av ett omfattande juridiskt reformarbete som inletts under stormaktstiden och sedan fördröjts kraftigt bland annat på grund av det stora nordiska kriget. Översättningen till finska, vilken utfördes av Samuel Forseen, avslutades redan 1738, men publicerades först 1759.

Genom att 1734 års lag är den senaste fullständiga lagrevisionen i Sverige och Finland utgörs nu gällande lag i dessa länder av 1734 års lag med ändringar till dags dato. De flesta specifika bestämmelser i 1734 års lag har dock ersatts genom senare lagstiftning, men delar av de ursprungliga handels- och byggningsbalkarna är fortfarande gällande rätt i både Sverige och Finland. I Finland är även 1734 års rättegångsbalk i kraft, även om den i praktiken har förändrats i grunden genom successiva justeringar, medan den i Sverige 1948 ersattes av en ny rättegångsbalk.^[1]

I 1734 års lag bevarades det medeltida begreppet *balk* som benämning på ett större avsnitt i lagen. En av dem som låg bakom stora delar av lagen var Gustaf Cronhielm. Det fanns nio balkar:

- Giftermålsbalken – äktenskaps ingående, upplösning och rättsverkningar
- Ärvdabalken – arv, testamente och förmynderskap
- Jordabalken – rättsliga bestämmelser angående fast egendom
- Byggningsbalken – lantbruksförhållanden
- Handelsbalken – förmögenhetsrättsliga bestämmelser
- Missgärningsbalken – straffbelagda gärningar
- Straffbalken – verkställande av straff
- Utsökningsbalken – utsökning

- Rättegångsbalken – bestämmelser för rättegångar

Särskilt i Sverige men även i Finland har traditionen att kalla större och centrala lagar för balkar upprätthållits. Detta har ingen strikt juridisk betydelse men markerar att dessa lagar, även om de inte är grundlagar, är att betrakta som särskilt centrala. I Sverige heter exempelvis den centrala miljölagstiftningen miljöbalken, och den centrala lagstiftningen om fastigheter, arrende och hyra heter alltjämt jordabalken.

1800 talet

Utblick

- Inbördeskriget rasade i Amerika, en stor fråga var slaveriet.
- År 1804 tillkom Code Civil genom Napoleon I.
- Domstolarna är lagstiftare och konstitutionen är vad domstolen säger att den är. Kontrollerande roll (marbury v madison 1803 visar lagprövningsrätten, jmf RF 11:14).
- År 1809 fick Sverige en ny Regeringform.
- Under 1850-talet skedde reformer inom islamisk rätt, då det krävdes en modernisering för att hänga med i västvärldens utveckling.
- År 1861 avskaffades slaveriet i Amerika.
- År 1880 döms någon för kätteri för första gången i Sverige.
- Det svenska advokatsamfundet bildades år 1887.
- Japan fick en konstitution år 1889, en Code Civil år 1898 och en Commercial Code år 1890. Samtliga författningar var präglade av tyska föregångare.
- År 1899 föddes den engelska domaren Lord Denning. Han arbetade för att skapa rättvisa och göra rätten mer lättillgänglig.

Sverige

Domstolens indelning år 1849 – 1970

	På landsbygden	I staden	Finns lekmannadomare	Ändringar
Första instansen	Häradsrätten	Rådhusrätten/Rådstuvorätten/Polisdomstol	Ja	Kämnärsrätten och Lagmansrätten slopas och vi får bara tre instanser.
Andra instansen	Hovrätten	Hovrätten	Ja	
Tredje instansen	Högsta Domstolen	Högsta Domstolen	Nej	

Undantag:

- Polisdomstol fanns från senare delen av 1800-talet i några av de större städerna, som hade Poliskammare (se 24.1), där polismästaren var både åklagare och domare; hans befogenheter reglerades genom kungligt brev för varje stad. Polismästaren kunde samtidigt vara domare och chef för polisen, men domstolsfunktionen kunde också överlämnas till en särskild polisdomare. Stockholm hade polisdomstol från 1864 (Stockholms kommunalkalender 1969 s 756); Göteborg

hade också polisdomare från samma år (instruktion 12/10 1883). Polisdomstol tog hand om en del ordningsmål som kämnärsrätt tidigare handlagt men kunde också döma i ett litet antal tvistemål, brott mot näringslagstiftning och trafikmål. Från polisdomstol vädjade man till hovrätt, inte till rådhusrätt. Polisdomstol fanns i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Karlskrona, Helsingborg, Eskilstuna, Uppsala och Gävle till 1947. Enligt lag om införande av nya rättegångsbalken övertog rådhusrätt polisdomstolens mål.

Östgötalagen 1895 med förklaringar

1900 talet

Öjebyns tingsställe. Tidigt 1900-tal

Från höger: 1. Stenberg, Koppamäs, 2. Nämndeman Lundberg, Rosvik, 3. Persson, Pitholm, 4. Karl Öhman, Rognäs, 5. -, 6. August Danielsson, Öjebyn, 7. Länsman Nordström, Öjebyn, 8. Advokat (?), 9. Häradshövding Ekbon, 10. Länsman Häggkvist s.distr., 11. Redaktör Samoli, Piteå, 12. Jägmästare(?), 13. Häradssdomare Anders Ökvist, Böle, 14. Ökvist, Svensbyn, 15. L A Viklund, Hortlax, 16. Johan Eriksson, Lillpite, 17. Kyrkovärd Ulrik Johansson, Öjebyn, 18. Olov Olovsson, Arnemark, 19. Fjärdingsman Baudin, Öjebyn

Utblick

- År 1900 nådde reformen av islamisk rätt även familjerätten.
- Mellan år 1914 och år 1918 ägde första världskriget rum.
- År 1911 avsatte Kina Manchu dynastin och blev en republik. I öst kodifierades rätten först på 1900-talet, i form av "state laws".
- Mellan år 1939 och 1945 ägde andra världskriget rum.
- Mellan år 1946 och 1990 rasar kalla kriget i Europa.
- År 1947 frigör sig Indien och Pakistan frigör från England.
- Rättegångsbalken införs år 1948. Den inkvisitoriska ordningen övergavs till förmån för en kontradiktorisk (tvistemål) alternativt akusatorisk (brottmål) ordning.
- År 1949 tillkom FN:s deklaration om mänskliga rättigheter med eftersträvarvärda ideal, som dock ej är bindande.
- Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter (EKMR) tillkommer år 1950 och kan idag åberopas direkt i Sverige såsom svensk lag

- År 1963 döms någon för hädelse för sista gången i Sverige.
- År 1966 tillkom flertalet bindande traktat om mänskliga rättigheter. FN:s allmänna förklaring om MR från 1948 stod modell för bindande traktat om "medborgerliga och politiska rättigheter" samt "sociala och kulturella rättigheter".
- År 1993 tillkom Wiendeklarationen, i vilken alla mänskliga rättigheter konstateras vara lika värda.
- Lissabonfördraget och dess stadga om mänskliga rättigheter tillkom år 2009

Sverige

	<u>På landsbygden</u>	<u>I staden</u>	<u>Finns Lekmannadomare</u>	
Första instansen	Häradsrätten/ Tingsrätten	Rådhusrätten/ Tingsrätten	ja	Häradsrätten och Rådhusrätten ersättes av Tingsrätten 1971. Fram till 1948 12 nämndemän och en lagfaren domare. Från 1948 nio nämndemän och en lagfaren domare. Från 1971 fem nämndemän och en lagfaren domare. Från 1983 tre nämndemän och en lagfaren domare.
Andra instansen	Hovrätten	Hovrätten	Ja	Vid Brottmål och Familjemål 2 nämndemänn
Tredje instansen	Högsta Domstolen	Högsta Domstolen	Nej	

Tingsrättsreformen i Sverige

Tingsrättsreformen, även kallad *domstolsreformen*, var ett led i den harmonisering av förvaltning och rättsväsen i städer och på landsbygden som genomfördes i Sverige under 1900-talet.

Vid sekelskiftet 1900 fanns i Sverige 118 häradsrätter och 90 rådhusrätter. Endast två av de dåvarande städerna saknade rådhusrätt och tillhörde den omkringliggande domsagans häradsrätt. I ingen av de kommuner som blev städer under perioden 1901–1951 inrättades dock en ny rådhusrätt. I stället avskaffades dessa i många mindre städer. Antalet rådhusrätter hade år 1951 minskat till 48. Rådhusrätterna finansierades av städerna själva, så i de flesta fall var man positiv till att bli lagd "under landsrätt". Ibland uppfattades det dock som en högre status att ha en egen jurisdiktion.

1965 förstatligades de kvarvarande rådhusrätterna och 1971 omvandlades såväl de 108 häradsrätterna som de 27 rådhusrätterna till 108 tingsrätter. Dessa har sedan dess ytterligare minskat i antal genom sammanläggning av domsagor.

Detta var, tillsammans med framför allt kommunreformen 1971 och införandet av enhetlig kommuntyp, en av de reformer som helt utplånade den administrativa och juridiska skillnaden mellan städer och landsbygd.

Brott och straff i Sverige 1750 - 2010

Län, fögderier, domsagor, tingslag och tingsrätter för Selabo Härad

Häradet har helt hört till Södermanlands län, dock före 1719 Gripsholms län (Livgedingets län).

År 1967 fördes Ytterenhörna och Överenhörna socknar över till Stockholms län, och år 1971 skedde detsamma med Taxinge socken.

Häradets socknar hörde till följande fögderier:

- 1720-1804 *Södermanlands läns Femte fögderi*
- 1805-1885 *Södermanlands läns Fjärde fögderi*
- 1886-1966 *Gripsholms fögderi*
- 1967-1990 *Strängnäs fögderi* ej för Ytterenhörna och Överenhörna socknar och bara till 1971 för Taxinge socken
- 1967-1990 *Södertälje fögderi* för Ytterenhörna och Överenhörna socknar och från 1971 för Taxinge socken.

Häradets socknar tillhörde följande domsagor, tingslag och tingsrätter:

- 1680-1718 *Livgedingets domsaga* (Åkers, Selebo, Daga samt Öster- och Västerrekarne härader) med *Selebo tingslag*
- 1719-1878 Åkers, Selebo, Daga samt Öster- och Västerrekarne häraders domsaga, från 1868 benämnt *Livgedingets domsaga* med *Selebo tingslag*
- 1879-1970 *Livgedingets domsaga* (Åkers, Selebo samt Öster- och Västerrekarne härader) med Selebo Tingslag
- 1879-1880 *Selebo tingslag*
- 1881-1947 *Åkers och Selebo tingslag*
- 1948-1970 *Livgedingets domsagas tingslag*
- 1971-Eskilstuna tingsrätt och dess domsaga

Ytterenhörna och Överenhörna socknar överfördes 1967 till Södertälje rådhusrätt och från 1971 Södertälje tingsrätt och dess domsaga, dit även Taxinge socken kom att tillhöra

Selabo

Omkring år 1350 infördes den nuvarande häradsindelningen i landskapet Södermanland och ersatte därmed de tidigare hundare som vilade på förhistoriska anor. Selebo härad skrevs år 1348 *Silbohundare*, vilket består av genitivformen av ett ord för *inbyggare* i området - *silbo(a)r* - vilket har bildats till Selaöns gamla namn *Sila* med betydelsen *den lugna viken*. Den äldsta tingsplatsen som är känd för häradet var vid Kolsundets norra strand i nuvarande Stallarholmen. En runsten omnämner en plats som år 1365 omskrivits som *Colhögha* eller *Kolhögen* och som anses ha legat på denna plats, där landsvägarna från de olika delarna av häradet strålar samman. Under 1300- och 1400-talen används Överselö kyrka parallellt med *Kolhögen*, för att vid slutet av 1500-talet flyttas till sockenstugan i Toresund. År 1720 flyttades tingsplatsen till rådstugan i Mariefred där den förblev t.o.m. år 1800 då ett nytt tingshus färdigställdes vid gästgivaregården i Sundby i Toresunds socken. År 1863 flyttades tinget åter igen för att denna gång flytta samman med Åkers härad i dess tingshus i Strängnäs. År 1883 köpte Selebo härad halva tingshuset av Åkers härad och år 1905 uppfördes ett gemensamt nytt tingshus för de båda häraderna. Selebo härads [sigill](#) innehöll tre gyllene ax mot en blå bakgrund.

Under medeltiden fanns i Selebo härad tre s.k. husbyar, d.v.s. kungsgårdar tillhörande Uppsala öd. Dessa var belägna vid tingsplatsen i Ytterselö socken, vid kyrkbyn på Aspö, samt vid nuvarande säteriet Ekensberg i Ytterenhörna socken. I närheten av dessa återfinns även ortnamnen *Tuna* som vanligtvis betecknar marknadsplatser i de gamla häraderna. Anledningen till denna tredelning är att den sistnämnda ursprungligen var en del av Öknebo härad och att Aspö socken var en del av ett ursprungligt *Fogdö härad*. Sedermera tillkom även en kungsgård i Räfsnäs i Toresunds socken varifrån häradet från 1600-talets mitt och framåt administrerades. Tidigare hade häradet styrts av fogden på Gripsholms slott, det gamla vasaslottet med anor från 1370-talet. Inom Selebo häradsområde finns även många andra [herresäten](#), liksom Tynnelsö slott som i nuvarande skick härstammar från 1500-talet.

Traditionella näringar inom området har givetvis varit jordbruk, men här har även funnit tidig industri i form av tegeltillverkning bl.a. på Enhörnalandet och Aspö. Den viktiga landsvägen över Mälaren, på vilken den ursprungliga Eriksgatan sträckte sig under tidig medeltid gick från Enköping till Strängnäs rakt över Aspö och Tosterön med bro- och färjeförbindelser över de många sunden. Vägen finns kvar i form av nuvarande Riksväg 55.

Tingsplatser för Selebo:

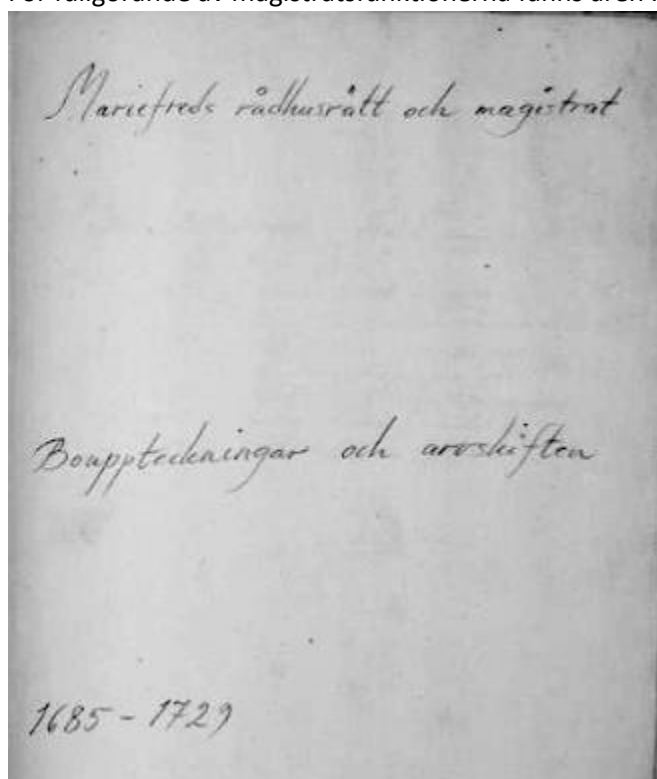
- Tingsplatsen Ytterselö kyrka
- 1365 Tingsplatsen i Kolsundet *Colhögha* eller *Kolhögen*

- 1300-1400 Tingsplatsen vid Överselö kyrka
- 1500 Toresund sockenstuga
- 1720 Rådstugan Mariefred
- 1800 Tingshus vid gästgivargården i Sundby Toresund socken
- 1863 Tillsammans med Åkers Härad i Strängnäs Tingshus
- 1905 Nytt tingshus i Strängnäs tillsammans med Åkers socken

Mariefred

Mariefreds Rådhus byggdes 1784.

Rådhusrätt flyttade till Strängnäs i och med att Borgmästare Gustav Lindqvist avled 1946. Mariefreds rådhusrätt och magistrat indrogs med utgången av år 1947. Staden överfördes då i judiciellt hänseende till Livgedingets domsaga. För fullgörande av magistratsfunktionerna fanns åren . De tidigaste domböckerna jag hittat är från 1685 .

Judiciell tillhörighet

Den

egna jurisdiktionen med magistrat och rådhusrätt upphörde 1948, varefter staden ingick i Livgedingets domsaga och dess tingslag

Strängnäs

År 1120 omnämns Strängnäs i Florensdokumentet och för första gången som biskopssäte. På 1260-talet startades ett dominikankloster i staden. På 1280-talet togs den första domkyrkan i sten i bruk. Stadsrättigheter har Strängnäs innehaft sedan år 1336 (det år de första kända stadsrättigheterna för Strängnäs är nämnda).^[1]

Staden blev en egen *kommun*, enligt *Förordning om kommunalstyrelse i stad (SFS 1862:14)* från och med den 1 januari 1863, då Sveriges kommunsystem infördes. 1950

inkorporerades fastlandsdelen av Strängnäs landskommun. 1971 gick staden upp i den då nybildade Strängnäs kommun.^[2]

Den egna jurisdiktionen med magistrat och rådhusrätt upphörde 1947, då staden lades under landsrätt i Livgedingets domsaga och tingslaget Åkers och Selebo tingslag - från 1948 i Livgedingets domsagas tingslag.^[3]

Staden tillhörde till 1966 Strängnäs stadsförsamling, därefter till Strängnäs domkyrkoförsamling.^[4]

Strängnäs hade ett samting från vikingatiden, vilket troligen var det gemensamma tinget för det som sedermera skulle kallas Södermanland. Samtinget sköttes utomhus fram till ca 1700.

Strängnäs Domsaga flyttade till Eskilstuna 1997

Livgedingets domsaga

Från Wikipedia

Livgedingets domsaga var en domsaga i Södermanlands län. Den bildades 1680 och upplöstes 1971 i samband med tingsrättsreformen i Sverige. Domsagan överfördes då till Eskilstuna tingsrätt.

Domsagan tillhörde från 1680 till 1718 änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding. Domsagan bestod då av Åkers, Selebo, Daga, Österrekarne samt Västerrekarne häradar. Häradshövdingarna utnämndes av Hedvig Eleonora och inte kungen. Livgedinget avskaffades 1718 och domsagan blev då åter underställd kungen från 1719. Domsagan fick officiellt namnet Livgedingets domsaga 1861.

Kansliorten var Eskilstuna och tingsställen var Eskilstuna (1959: varannan tisdag med början första tisdagen) och Strängnäs (1959: övriga tisdagar samt var fjärde onsdag med början onsdagen efter andra tisdagen)

Domsagan lydde under Svea hovrätts domkrets.

Tingslag

Antalet tingslag i domsagan minskades till fyra den 1 januari 1879 (enligt beslut den 25 oktober 1878) då Daga tingslag överfördes till den nybildade Nyköpings domsaga. Antalet minskades sedan till två den 1 januari 1881 (enligt beslut den 19 september 1879) då Västerrekarne tingslag och Österrekarne tingslag slogs ihop för att bilda Rekarne tingslag, samt vid samma tillfälle Selebo tingslag och Åkers tingslag slogs ihop för att bilda Åkers och Selebo tingslag. Antalet tingslag minskades slutligen till ett den 1 januari 1948 (enligt beslut den 10 juli 1947) då Rekarne tingslag och Åkers och Selebo tingslag slogs ihop för att bilda Livgedingets domsagas tingslag.

Från 1680

- Daga tingslag
- Selebo tingslag
- Västerrekarne tingslag
- Åkers tingslag
- Österrekarne tingslag

Från 1879

- Selebo tingslag
- Västerrekarne tingslag
- Åkers tingslag
- Österrekarne tingslag

Från 1881[

- Rekarne tingslag
- Åkers och Selebo tingslag

Från 1948[

- Livgedingets domsagas tingslag

Åkers Härad

Omkring år 1350 infördes den nuvarande häradsindelningen i landskapet Södermanland och ersatte därmed de tidigare hundare som vilade på förhistoriska anor. Häraderna motsvarade i regel de tidigare hundarena. Namnet

skrevs under 1300-talet alltid *Akirbohundare* det vill säga *Åkerbornas hundare*, vilket år 1399 förkortats till *Åkers hundare*, troligen för att inte sammanblandas med Åkerbo härad. I vissa sammanhang där namndelen *-åker* förekommer kan ordet tyda på en helig plats ägnad åt någon särskild gud. Där ordet däremot lyfts ut och satts för sig själv såsom i *Åkers* härad tros namnet komma av platsen där häradets tingsplats var belägen, och alltså syfta på själv tingsåkern, där ordet får betydelsen *betesmark* eller *öppet område* snarare än *odlad markplätt*. Åkers tingsplats torde ursprungligen ha varit belägen vid Åkers kyrka där en tidigare husby det vill säga kungsgård och ett *Tuna* det vill säga en marknadsplats också legat. Denna punkt är dock inte centralt placerad i häradet, vilket var brukligt för tingsplatser, och häradet torde därmed under åren ha ändrat sin utformning. Mycket talar för att Fogdön tidigare kan ha utgjort ett eget härad, med ett eget *Tuna* nära Fogdö kyrka. Tingsplatsen har därför under 1300-talet kommit att flyttas till Eldsundet i Strängnäs socken. Här omnämns ett *Eldsund* år 1383 och ett *Eldsunds löt* år 1423, vilket stundtals förefaller ha givit namn åt hela häradet. Eldsundet var ett smalt sund som då förband Sörfjärden med Strängnäs-fjärden och som skilde Fogdön från fastlandet. *Eldsunds löt* låg just på den punkt där den enda vägen till Fogdön korsat detta sund. Idag är detta sund till stora delar en smal sankmark. Platsen, som sedermera kom att hysa Södermanlands regemente och P10, användes fram till och med början av 1700-talet, då tingsplatsen flyttades till Strängnäs stad. Här delades tingshuset med Selebo härad från och med år 1863 till dess att ett nytt tingshus uppfördes för de båda år 1905. Åkers härads sigill har anor från 1500-talet och föreställde en grind med tre träd bakom, vilka senare omtolkats som ax.

Tingsplatser för Åkers Härad:

- 1350 Åkers Kyrka
- 1383 Eldasund
- 1423 Eldasunds Löt
- 1700 Strängnäs Stads Tingshus
- 1863 Tingshuset i Strängnäs tillsammans med Seabo härad.
- 1905 Nya tingshuset Strängnäs tillsammans med Selebo.

Nyköpings domsaga

Från Wikipedia

Nyköpings domsaga har funnits under två olika tidsperioder, dels före tingsrättsreformen 1971 (1879-1971), dels efter (1971-) då den utgör domsaga i Södermanlands län för Nyköpings tingsrätt och ingår i domkretsen för Svea hovrätt.

Administrativ historik

Den tidigare Nyköpings domsaga var en domsaga i Södermanlands län i Södermanland. Den bildades den 1 januari 1879 (enligt beslut den 18 maj 1878) genom delning av Kungälvets domsaga och upplöstes 1971 i samband med tingsrättsreformen i Sverige. Domsagan överfördes då till Nyköpings tingsrätt.

Domsagan lydde under Svea hovrätt. Som mest låg fyra tingslag under domsagan men detta antal minskades i etapper. När domsagan upphörde 1971 lőd under den bara ett tingslag.

Domsagan fick först namnet *Jönåkers, Rönö och Hölebo domsaga* men enligt beslut den 25 oktober 1878 skulle Daga tingslag också tillhöra domsagan som istället fick namnet Nyköpings domsaga.

Tingslag

Från 1879

- Daga tingslag
- Hölebo tingslag

- Jönåkers tingslag
- Rönö tingslag

Från 1911

- Daga tingslag
- Hölebo tingslag
- Jönåkers och Rönö tingslag

Från 1914

- Daga tingslag
- Jönåkers, Rönö och Hölebo tingslag

Från 1948

- Nyköpings domsagas tingslag

2000 talet

Sverige

	<u>På landsbygden</u>	<u>I staden</u>	<u>Finns Lekmannadomare</u>	
Första instansen	Tingsrätten	Tingsrätten	Ja 3 st	
Andra instansen	Hovrätten	Hovrätten	Ja	
Tredje instansen	Högsta Domstolen	Högsta Domstolen	Nej	

Vissa Tingsställen som inte blivit officiellt nerlagda existerar egentligen inte längre.

Förklaringen är att förordningen (1982:996) om rikets indelning i domsagor helt enkelt inte är anpassad efter den verksamhet som idag bedrivs vid tingsrätt. I förordningen finns, förutom Strängnäs, ett antal tingsställen som inte är i bruk och där det inte heller finns några tillgängliga domstolslokaler på orten:

Tingsrätter med tingsställen som inte är i bruk:

tingsrätt	tingsställe
Eskilstuna tingsrätt	Strängnäs
Nyköpings tingsrätt	Malmköping
Västmanlands tingsrätt	Fagersta
Kalmar tingsrätt	Oskarshamn och Vimmerby
Örebro tingsrätt	Hällefors
Halmstads tingsrätt	Laholm
Varbergs tingsrätt	Kungsbacka

Domstolsverket har under 2015 i en skrivelse till regeringen föreslagit att regeringen fattar beslut om ändring i förordningen så att de ovan nämnda tingsställena utmönstras. Regeringen har ännu inte fattat beslut i frågan.

Referenser

- Informationen till utblick delarna från "Allt om Juridik" <https://www.alltomjuridik.se/lar-dig-juridiska/rattshistoria/>
- Wikipedia
- Domsagohistorik Eskilstuna tingsrätt Tings och rådhusinventeringen 1996-2007 Eva Löfgren, Ylva Blank, Henrik Borg, Elsa Trolle-Önnfors och Johanna Roos.
- Domsagehistorik Nyköpings tingsrätt Tings och Rådhusinventeringen 1997-2007
- Strängnäs och Mariefred två städer som vuxit ihop. Inge (Fritte) Bergqvist, David Damnell, Jan Folkegård, Bodil Hammar, Sara Innerfors, Evert Lidén, Ragnhild Lundgren, Agneta Lundin, Aestan Orstadius, Elin Ragnbäck och Lennart Schweitz.
- Livgedingets domsaga Wikipedia https://sv.wikipedia.org/wiki/Selebo_h%C3%A4rad
- Selebo Härad Wikipedia https://sv.wikipedia.org/wiki/Selebo_h%C3%A4rad
- Län, fögderier, domsagor, tingslag och tingsrätter https://sv.wikipedia.org/wiki/Selebo_h%C3%A4rad#L.C3.A4n.2C_f.C3.B6gderier.2C_domsagor.2C_tingslag_och_tingsr.C3.A4tter
- [Domboksforskning](#)